অধ্যায় ৩ ঃ অসমৰ ধৰ্মীয় পৰম্পৰা

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ অসমৰ ধৰ্মীয় পৰম্পৰা

৩.৪ শক্তিতত্ত্ব

- ৩.৪.১ অসমত শক্তিতত্ত্ব
- ৩.৪.২ অসমৰ শক্তিপীঠ আৰু মঠ-মন্দিৰ
- ৩.৪.৩ অসমৰ শাক্ত সাহিত্য

৩.৫ শৈৱতত্ত্ব

- ৩.৫.১ অসমত শৈৱতত্ত্ব
- ৩.৫.২ অসমৰ শৈৱ মঠ-মন্দিৰ
- ৩.৫.৩ অসমৰ শৈৱ সাহিত্য

৩.৬ বৈষ্ণৱ ধৰ্ম

- ৩.৬.১ অসমৰ বৈষ্ণৱ আৰু নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্ম
- ৩.৬.২ অসমৰ বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ চমু আভাস

৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.৮ অধিক জানিবলৈ

৩.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৩.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- অসমৰ ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰ বিষয়ে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব
- শক্তিতত্ত্বৰ ধাৰণা লাভ কৰাৰ উপৰি অসমৰ শক্তিতত্ত্বৰ ইতিহাস, অসমৰ শৈৱ পীঠ, মঠ-মন্দিৰৰ বিষয়ে জ্ঞাত হ'ব
- অসমৰ শাক্ত সাহিত্যৰ পৰিচয় লাভ কৰিব
- শৈৱতত্ত্ব মানে কি, অসমত শৈৱতত্ত্বৰ বিকাশ আৰু প্ৰসাৰ কেনেদৰে হৈছিল আৰু অসমৰ প্ৰধান প্ৰধান শৈৱ উপসনাৰ স্থানসমূহৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিব
- অসমৰ শৈৱ সাহিত্যৰাজিৰ বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰিব

- প্ৰাচীন অসমত বৈষ্ণৱ ধৰ্ম চৰ্চাৰ বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰাৰ লগতে নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ উদ্ভৱ আৰু বিস্তাৰ সম্পৰ্কে জ্ঞাত হ'ব
- অসমৰ বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰাজি সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব।

৩.২ পৰিচয়

মানুহৰ সংস্কৃত জীৱনৰ লগত ধৰ্মৰ সম্পৰ্ক ওতপ্ৰোত। প্ৰাকৃতিক বিভিন্ন ঘটনা-পৰিঘটনাই অতীজৰে পৰা মানুহৰ মনত সৃষ্টি কৰিছিল বিভিন্ন প্ৰশ্ন, সন্দেহ, কৌতুহল, ভয়-সংকোচ আদিৰ। এইবোৰৰ পৰিণতিতে সৃষ্টি হৈছিল বিভিন্ন লোকবিশ্বাস। এই লোকবিশ্বাসসমূহৰ আধাৰতে অপায়, অমংগল আদিৰ বিদূৰণ তথা সকলোৰে কল্যাণ কামনাৰ অৰ্থেই সৃষ্টি হৈছিল বিভিন্ন যাদুবিশ্বাস। লোকবিশ্বাস তথা যাদুৰ যুগপৎ মিলনতেই ধৰ্মৰ জন্ম। অসমতো অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰা বিভিন্ন ধৰ্মীয় পৰম্পৰাই লোকবিশ্বাসৰ আধাৰতেই গা কৰি উঠিছিল। এই অধ্যায়টিত অসমৰ ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰ তিনিটা প্ৰধান ধাৰা— শাক্ত, শৈৱ আৰু বৈষ্ণৱৰ বিষয়ে আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। এই ধৰ্মীয় পৰম্পৰাসমূহৰ উদ্ভৱ, বিকাশ তথা ইয়াৰ লগত জড়িত পীঠ, মঠ-মন্দিৰসমূহৰ বিষয়েও সম্যক পৰিচয় দাঙি ধৰা হৈছে। আনহাতে প্ৰতিটো ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰে বাহক হিচাপে সাহিত্যৰো সৃষ্টি হৈছিল। এই অধ্যায়টিত এই বিষয়েও কিছু কথা সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে।

৩.৩ অসমৰ ধৰ্মীয় পৰম্পৰা

সাংস্কৃতিক ইতিহাসত ধৰ্ম আৰু বিশ্বাসৰ স্থান অতি উচ্চ। ইতিমধ্যে আমি উল্লেখ কৰিছোঁ যে বিশ্বাস আৰু যাদুৰ মিলনতেই ধৰ্মৰ উৎপত্তি। এই বিশ্ব জগতত বসবাস কৰা মানৱৰ প্ৰতিটো আচাৰ-অনুষ্ঠানৰ মূলতে আছে বিভিন্ন বিশ্বাস, যাদু আৰু ধৰ্ম। এনে ধৰণৰ আচাৰ-অনুষ্ঠানসমূহে সংস্কৃতি প্ৰসাৰণৰ ক্ষেত্ৰত এক অগ্ৰণী ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। অসমতো বিভিন্ন উৰ্ৱৰা লোকবিশ্বাস, যাদু ধৰ্মীয় বিশ্বাস আদিৰ আধাৰতেই প্ৰাচীন কালৰে পৰা বিভিন্ন ধৰ্মীয় পৰম্পৰাই গা কৰি উঠিছিল। ফলশ্ৰুতিত সৃষ্টি হৈছিল শাক্ত, শৈৱ, বৈষ্ণৱ আদি পৰম্পৰা। এই বিলাকৰ বিভিন্ন ৰূপ আমাৰ লোকসমাজতো প্ৰচলিত হৈ আহিছে। যেনে— কেঁচাইখাতী, বুঢ়ীগোসাঁনী, আই, শীতলা, বুঢ়াগোসাঁই, সত্যনাৰায়ণ, হুদুম দেও, ভঠেলি, পাউৰা আদি। উল্লেখযোগ্য যে শংকৰদেৱ প্ৰৱৰ্তিত 'একশৰণ নামধৰ্ম' বা 'নৱ-বৈষ্ণৱ' ধৰ্ম অসমৰ ধৰ্মীয় পৰম্পৰাত এক বলিষ্ঠ সংযোজন।

অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত সিঁচৰতি হৈ থকা বিভিন্ন থান, দেৱালয়, পীঠ, সত্ৰ, নামঘৰ আদিয়ে ইয়াত যে বিভিন্ন ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰ প্ৰচলন আছিল সেই কথাৰ সাক্ষ্য বহন কৰে। আনহাতে এই সকলো ধৰ্মীয় পৰম্পৰাই যে এক সহাৱস্থান কৰিছিল সেই কথাৰো প্ৰমাণ স্বৰূপ। আনহাতে প্ৰতিটো ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰে বাহক হিচাপে এক বিপুল সাহিত্য সম্ভাৰৰ সৃষ্টি হৈছিল। নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ বাহক হিচাপে যিমানখিনি সাহিত্য ৰচনা হৈছিল শৈৱ বা শাক্ত সম্পৰ্কে সিমানখিনি হোৱা নাই যদিও প্ৰতিটো পৰম্পৰাৰে সাহিত্য সম্ভাৰ উপলব্ধ হয়। তলত এই তিনিটা ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল।

৩.৪ শক্তিতত্ত্ব

শক্তিতত্ত্ব শব্দটিয়েই আমাৰ বোধজন্মায় যে ই শক্তি বা দেৱীক কেন্দ্ৰ কৰি প্ৰৱৰ্তিত। অৰ্থাৎ শক্তি বা দেৱীক উপাসনা কৰা প্ৰথাটোকেই শক্তিতত্ত্ব বুলি কোৱা হয়। বিশ্বজগতৰ সৃষ্টিৰ অন্তৰালত থকা মহাশক্তিক মাতৃৰূপে কল্পনা কৰি উপাসনা কৰা মতবাদটিয়েই হ'ল শক্তিবাদ। এই মতবাদ অনুসাৰে শক্তিয়েই সকলো সৃষ্টিৰ মূল বা প্ৰকৃত কাৰণ বুলি বিবেচনা কৰা হয়। প্ৰাগ্‌ঐতিহাসিক কালৰে পৰাই ভাৰতবৰ্ষত শক্তিপূজাৰ প্ৰচলন আছিল। ইয়াৰ সাক্ষ্য বহন কৰে পঞ্জাৱৰ ***হ�ৰপ্পা***, সিন্ধুদেশৰ ***মহেঞ্জোদাৰো***ত আৱিষ্কাৰ হোৱা অসংখ্য মৃন্ময়ী দেৱীমূৰ্তিয়ে।

হ�ৰপ্পা, মহেঞ্জোদাৰো : প্ৰাচীন ভাৰতীয় দুখন নগৰ। ইয়াততেই সিন্ধু সভ্যতাৰ বিকাশ হৈছিল।

প্ৰাচীন ভাৰতৰ ধৰ্মৰ ইতিহাস অধ্যয়ন কৰিলে দেখা যায় যে *ঋগ্বেদ*ৰ সময়ত দেৱীয়ে প্ৰাধান্য পোৱা নাছিল যদিও অদিতি আৰু ঊষা নামৰ দুগৰাকী নাৰীৰ কথা উল্লেখ পোৱা যায়। এওঁলোকক দেৱমাতৃ বুলিও অভিহিত কৰা হৈছে। পৰৱৰ্তীকালৰ বেদ, পুৰাণ আদিত দেৱী মাতৃৰ পূজাৰ কথা ব্যাপকভাৱে উপলব্ধ হয়। ড° শশীভূষণ দাশগুপ্তই মত পোষণ কৰিছে যে শক্তিধৰ্ম আৰু দৰ্শনত দেৱীৰ তিনিটা স্বৰূপ দেখিবলৈ পোৱা যায়। প্ৰথম স্বৰূপমতে পৰমতত্ত্বৰ প্ৰতীক হ'ল শিৱ আৰু দেৱী সেই পৰমতত্ত্বৰ শক্তি তথা পত্নী। এই মতামতত শিৱৰ প্ৰাধান্যই বেছি। দ্বিতীয় স্বৰূপ মতে শিৱ আৰু শক্তিৰ সমন্বয়তহে পূৰ্ণ সত্য সম্পন্ন হয় বা পৰমতত্ত্ব সাধন হয়। তৃতীয় স্বৰূপ মতে দেৱীয়ে হ'ল অদ্বিতীয় মহাশক্তি। তেঁৱেই ব্ৰহ্মাণ্ডৰ সকলো শক্তি, বৈচিত্ৰ্যৰ মূল কাৰক তথা গৰাকী।

শাক্তপন্থী দাৰ্শনিকসকলৰ মতে পৰমব্ৰহ্ম, চিৰশাশ্বত শক্তিৰ প্ৰতিভূ মাথোন। জীৱই জন্ম লাভ কৰে মাতৃগৰ্ভৰ পৰা, সেই বাবে সকলোৱে হৃদয়ত জগৎস্ৰষ্টা পৰমেশ্বৰৰ স্বৰূপ উপলব্ধ হয় মাতৃ শব্দৰ মাধ্যমেৰে। তদুপৰি এই মাতৃয়েই সকলো দুখ-দুৰ্গতি, অপায়-অমংগল আদি দূৰ কৰিব পাৰে। তেঁৱেই বিভিন্ন দেৱতা আৰু তেওঁলোকৰ মূল চালিকা শক্তি স্বৰূপে আত্ম প্ৰকাশ কৰিছে। সেয়ে কোৱা হয় শক্তি বিহীন শিৱ, ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু নিষ্ক্ৰিয়।

ভাৰতীয় সমাজ ব্যৱস্থাত নাৰীসমাজৰ সামাজিক মূল্যবোধৰ আধাৰতেই শক্তিতত্ত্বৰ সৃষ্টি হৈছে। অৰ্থাৎ যুগে যুগে নাৰী সমাজৰ প্ৰতি পুৰুষ সমাজে প্ৰদৰ্শন কৰি অহা সন্মানেই দেৱীতত্ত্বৰ মূল উৎস। নাৰীৰ সৃষ্টিশীলতা আৰু ক্ৰিয়াশীলতা গুণ দুটিয়েই তেওঁলোকক দেৱীৰ মৰ্যাদা প্ৰদান কৰিছে। এই মৰ্যাদাৰ আধাৰতেই জন্ম হৈছে শক্তিতত্ত্বৰ।

৩.৪.১ অসমত শক্তিতত্ত্ব

বহু পণ্ডিতে মত পোষণ কৰে যে উত্তৰ-পূব ভাৰতত অৱস্থিত অসম আৰু বংগদেশেই হ'ল শক্তিতত্ত্বৰ জন্মভূমি। পণ্ডিত উইলছনৰ মতে— "...Assam, or atleast the north-east of Bengal, seems to have been in great degree, the source from which the Tantrika and Sakta corruptions of the religion of the Vedas and Puranas proceeded." ঠিক সেইদৰে ইলিয়টেও মন্তব্য কৰিছে — "ভাৰতৰ পূৰ্বাঞ্চলত অৰ্থাৎ অসম বা বংগদেশত শাস্ত্ৰসহ

শক্তিতত্ত্ব সীমিত নহ'লেও অন্ততঃ এই অঞ্চল— শক্তি উপাসনাৰ মুখ্য কেন্দ্ৰ আছিল।" আন এজন বিদগ্ধ পণ্ডিত উইণ্টাৰনিজেও মত পোষণ কৰে ইয়াৰ উৎপত্তিস্থল অসম বা বংগদেশ আৰু ইয়াৰ পৰাই এই মতবাদ ভাৰতৰ বাহিৰেও নেপাল, তিব্বত, চীন আদি দেশলৈ বিয়পি পৰিছে।

উক্ত মতসমূহৰ পৰা আমি ধাৰণা কৰিব পাৰোঁ যে অসমত প্ৰাচীন কালৰে পৰাই শক্তিতত্ত্বৰ প্ৰচলন আছিল। *ভাগৱত পুৰাণ, বিষ্ণু পুৰাণ* আদিত বৰ্ণিত ৰুক্মিণী হৰণ, ঊষা হৰণ আদি কাহিনীৰ মাজত আমি ইয়াৰ আভাস দেখা পাওঁ। কুণ্ডিলৰ ৰজা ভীষ্মকৰ কন্যা ৰুক্মিণীয়ে ভৱানীদেৱী, শোণিতপুৰত বাণৰ কন্যা ঊষাই মহাভৈৰৱীক কৰা পূজা, নৰকাসুৰে প্ৰাগ্‌জ্যোতিষলৈ আহি আই কামাখ্যাক পূজা কৰা কাহিনীসমূহে ইয়াৰ প্ৰাচীনত্বৰ সাক্ষ্য বহন কৰে। এই ভৌগোলিক অঞ্চল মূলতঃ অষ্ট্ৰিক আৰু মংগোলীয়সকলৰ আবাসস্থল আছিল। অষ্ট্ৰিকসকলে দেৱী পূজা আৰু মংগোলীয়সকলে শিৱ আৰু শক্তি পূজা কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে 'কামাখ্যা' পদটো অষ্ট্ৰিক ভাষা সম্ভূত। শাক্ত ধৰ্মৰ অনেক কথাৰ পৰা পতিয়ন যাব পাৰি যে এই ধৰ্মত হিন্দু বা আন ধৰ্মৰ বহু উপাদান মিশ্ৰিত হৈছিল। কালী, তাৰা, উগ্রতাৰা, ছিন্নমস্তা আদি দেৱীৰ ৰূপত তান্ত্ৰিক বৌদ্ধ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। প্ৰণিধানযোগ্য পুৰণি অসমৰ তাম্ৰশাসনবোৰৰ ভিতৰত নৃপতি ইন্দ্ৰপাল তথা বনমালবৰ্মাৰ শাসনসমূহত শক্তিদেৱীৰ কথা উল্লেখ আছে। ইয়াৰ লগতে অসমৰ বিভিন্ন স্থানত অৱস্থিত কালী, দুৰ্গা, ত্ৰিপুৰা সুন্দৰী, ভৈৰৱী, মনসা, তাৰা, ভুৱনেশ্বৰী আদিয়ে অসমত শাক্ত ধৰ্মৰ প্ৰচলনৰ কথাটিৰ নিৰ্দশন দাঙি ধৰে।

খ্ৰীষ্টীয় দশম শতিকাত ৰচিত *কালিকা পুৰাণ* নামৰ শাস্ত্ৰখনে কামৰূপত শাক্ত ধৰ্মই যে ইয়াৰ পূৰ্বৰ পৰাই বিশেষ প্ৰাধান্য লাভ কৰিছিল তাৰ প্ৰমাণ দাঙি ধৰে। এই শাস্ত্ৰখনৰ প্ৰায় ৯০টা অধ্যায়ত শক্তি মাহাত্ম্য বিশেষভাৱে বৰ্ণিত হৈছে। ঠিক সেইদৰে *যোগিনীতন্ত্ৰ, হৰ-গৌৰী সংবাদ* আদি পুথিতো দেৱীপূজাৰ বিভিন্ন কথা লিপিবদ্ধ হৈছে।

দেৱীপূজাৰ লগত জড়িত এক বিশেষ বিশেষত্ব হ'ল— বলি-বিধান। অসমৰ বিভিন্ন দেৱী মন্দিৰত নৰবলি দিয়াৰ কথাও ইতিহাসত পোৱা যায়। কোচ ৰাজবংশ প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ আগে আগে শাক্ত ধৰ্মৰ প্ৰাধান্য কিছু লোপ পাইছিল যদিও কোচ নৃপতি বিশ্বসিংহই সেয়া পুনৰ প্ৰচলন হোৱাত আগভাগ লৈছিল। নৰনাৰায়ণ আৰু তেওঁৰ ভাতৃ চিলাৰায়ো দেৱী উপাসক আছিল।

জানি থোৱা ভাল

১৬১৫ চনত মুছলমান আক্ৰমণকাৰীৰ সেনাপতি সত্ৰাজিতৰ পুতেক কৰ্মচান্দক নাৱত পাই ধৰি নি ভণ্ডাৰীয়ে কামাখ্যাত বলি দিয়াৰ কথা সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা সম্পাদিত *অসম বুৰঞ্জী*ত পোৱা যায়।

দৰঙ্গ ৰাজবংশাৱলী মতে বিশ্বসিংহই বৰগৰখীয়া হৈ থাকোতে লগৰ গৰখীয়াৰ লগত

শৰতকালত দেৱী পূজা পাতো বুলি এচাৰি ওভোতাই পুতি চেঁচুক (বাঁহৰ) বলিৰ দা কৰি ফৰিং উচৰ্গা কৰিছিল। এবাৰ এজন লগৰীয়াই ফৰিং আনিব নোৱৰাৰ বাবে চেঁচুৰে কাটি তাকে বলি দিছিল।

শংকৰদেৱৰ উপৰি পুৰুষসকলো মূলতঃ শক্তিৰ উপাসক আছিল। তেওঁৰ প্ৰধান শিষ্য 'বৰাৰ পো' মাধৱো তেওঁক লগ পোৱাৰ আগতে শাক্তপন্থী আছিল। শংকৰদেৱে প্ৰৱৰ্তন কৰা নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মই প্ৰবল ৰূপ লোৱাৰ সময়তো শাক্ত ধৰ্ম অসমত প্ৰচলন আছিল। শংকৰদেৱৰ সমসাময়িক পাঁচালি কবিসকলো আছিল শক্তিৰে উপাসক। আহোম স্বৰ্গদেউসকলৰ বহুকেইজন শৈৱৰ লগতে শক্তিৰ উপাসকো আছিল বুলি প্ৰমাণ পোৱা যায়। তেওঁলোকৰ ভিতৰত গদাধৰসিংহ, ৰুদ্ৰসিংহ, শিৱসিংহ, প্ৰমত্তসিংহ, ৰাজেশ্বৰসিংহ, প্ৰতাপসিংহ আদিৰ নাম উল্লেখযোগ্য। স্বৰ্গদেউ প্ৰতাপসিংহৰ দিনৰ পৰাই অসমত মৃন্ময় মূৰ্তিৰ দেৱী পূজাৰ প্ৰচলন আৰম্ভ হয়। শিৱসিংহৰ বৰৰাণী ফুলেশ্বৰী আছিল শাক্তপন্থাৰ অকুণ্ঠ সমৰ্থক। এতিয়াও অসমত দেৱী আৰু কালী পূজা মহা ধুমধামেৰে উদ্‌যাপন কৰা হয়।

এনেবোৰ আলোচনাৰ পৰা আমি অনুধাৱন কৰিব পাৰোঁ যে প্ৰাচীন আৰু মধ্যযুগৰ পৰা নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ আগমনলৈকে শক্তিতত্ত্ব বা দেৱী উপাসনা অসমত এক প্ৰভাৱশালী উপাসনা পদ্ধতি হিচাপে প্ৰচলিত হৈ আহিছে। বৰ্তমানো তাৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। এই ক্ষেত্ৰত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ এযাৰ মন্তব্য স্মৰ্তব্য— "Saktism was a dominant cult of Assam in ancient and medieval times up to the advent of neo-Vaisnavism and even today it holds a place next to Vaisnavism."

৩.৪.২ অসমৰ শক্তিপীঠ আৰু মঠ-মন্দিৰ

অসম দেশত অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰাই বিভিন্ন শক্তিপীঠ আৰু মঠ-মন্দিৰ বিৰাজমান। প্ৰাচীন কালত অসমত বাস কৰা অষ্ট্ৰিক তথা মংগোলীয়সকলৰ মাজত প্ৰচলন থকা বিভিন্ন দেৱীমাতৃৰ ৰূপেই ইয়াৰ সাক্ষ্য দাঙি ধৰে। বিভিন্ন পুৰাণ, কিম্বদন্তী আদি বিশ্লেষণ কৰি পণ্ডিতসকলে প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ অধিপতি ৰজা ভগদত্তৰ পিতৃ ভৌম নৰকে পোন প্ৰথমে হিন্দু শাক্ত ধৰ্ম মিথিলাৰ পৰা ইয়ালৈ আনিছিল বুলি ধাৰণা কৰে। এওঁৰ সময় আনুমানিক খ্ৰীঃ পূঃ ১৪০০ৰ পৰা ২০০০ ভিতৰত। ভৌম নৰকেই পূৰ্ব প্ৰসিদ্ধ স্থানীয় যোনী *পীঠ* কামাখ্যাতে (তেতিয়া কামাখ্যা নামৰ কথা স্থিৰ হোৱা নাছিল) শক্তিপূজা (হিন্দু) প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

কামাখ্যাই অসমত শক্তিপীঠ হিচাপে অতীজৰে পৰা প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰিছিল। কামাখ্যা দেৱীৰ অন্যতম প্ৰধান ক্ষেত্ৰখন হ'ল পুৰণি অসমৰ চাৰি পীঠৰ অন্যতম কামপীঠ। লোক বিশ্বাস মতে এই কামপীঠতে সতীৰ যোনি প্ৰদেশ পৰিছিল আৰু তাতেই কামাখ্যা

পীঠ ঃ সদাশিৱই মৃৱত লৈ ফুৰা সতীৰ মৃতদেহ বিষ্ণুৱে চক্ৰৰে একাৱন্ন খণ্ড কৰি চাৰিওফালে পেলায়। এই খণ্ড বিলাক যত যত পৰিল সেই ঠাই বিলাকক একো একোখন পীঠ বুলি গণ্য কৰা হয়।

মন্দিৰ প্ৰতিষ্ঠিত হয়। নীলাচল পাহাৰত অৱস্থিত কামাখ্যাধাম দেৱীপীঠৰ বাবে বিশ্ববিখ্যাত। ইয়াত কামাখ্যা মন্দিৰৰ উপৰি কালি, তাৰা, ছিন্নমস্তা, বগলা, ভৈৰৱী, ভূৱনেশ্বৰী, ধুম্ৰাৱতী, দশমহাবিদ্যাৰ মন্দিৰ আছে। প্ৰাচীন স্থাপত্য-ভাস্কৰ্যৰ বাবেও এই পীঠ বিখ্যাত।

উল্লেখযোগ্য যে অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত কামাখ্যা মন্দিৰ দেখা যায়, যেনে— ক্ষেত্ৰীৰ কামাখ্যা মন্দিৰ, শিলঘাটৰ কামাখ্যা মন্দিৰ, মানকাচাৰৰ কামাখ্যা থান আদি। কামাখ্যা ধামৰ উপৰি অসমত বহু শাক্ত মঠ-মন্দিৰ দেখা যায়। সেইবোৰৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য কেইটিমান হ'ল— গুৱাহাটীৰ উজান বজাৰৰ জোৰ পুখুৰীৰ পাৰত অৱস্থিত উগ্ৰতাৰা মন্দিৰ, ১৭৫২ খ্ৰীঃ ৰাজেশ্বৰ সিংহই নিৰ্মাণ কৰা উত্তৰ গুৱাহাটীৰ দীৰ্ঘেশ্বৰী মন্দিৰ, চিলাপথাৰৰ মালিনীথান, শদিয়াৰ তাম্ৰেশ্বৰী বা কেঁচাইখাতী গোঁসানী মন্দিৰ, কৃষ্ণাই কাষৰ টুক্ৰেশ্বৰী মন্দিৰ, শোণিতপুৰৰ বামুনী পাহাৰত অৱস্থিত ভৈৰৱী মন্দিৰ আদি। ইয়াৰ উপৰি অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত বিভিন্ন নামেৰে শক্তিপীঠ, মঠ-মন্দিৰ সিঁচৰতি হৈ আছে। এইবোৰ সঠিক লেখ দিয়াটো টান।

অসমৰ বহু শাক্ত দেৱালয়, মঠ-মন্দিৰ ইতিমধ্যেই বিভিন্ন প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ, পৃষ্ঠপোষকতাৰ অভাৱ আদিৰ বাবে ধ্বংসপ্ৰাপ্ত হৈছে। চুতীয়া, কছাৰী, কোচ, আহোম ৰজাসকলে যি ৰাজকীয় প্ৰেৰণাৰে শক্তিপন্থা উজ্জ্বল কৰি তুলিছিল সেয়া তেওঁলোকৰ পতনৰ পাছত ক্ৰমান্বয়ে শীৰ্ণপ্ৰায় হ'ল। তথাপিও ক'ব পাৰি শক্তিৰ উপাসনা বৰ্তমানেও প্ৰচলিত হৈ আছে। কালী পূজা, দুৰ্গাপূজা আদি আজিকালিও মহা পয়োভৰেৰ উদ্‌যাপন কৰা হয়।

৩.৪.৩ অসমৰ শাক্ত সাহিত্য

অসমৰ মৌখিক তথা লিখিত— এই দুই ধৰণৰ সাহিত্যই অসমত শাক্ত ধাৰা এটা প্ৰৱাহিত হৈ থকাৰ প্ৰমাণ দাঙি ধৰে। শক্তি বা দেৱী-গোঁসানীৰ আৰাধনাসূচক নামসমূহক শাক্ত সাহিত্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। এই নামসমূহ মৌখিকভাৱে জনসমাজৰ মাজত প্ৰচলিত হৈ আহিছিল আৰু বৰ্তমানেও দুই-এজন সংগ্ৰাহকে সংগ্ৰহ কৰি লিখিত ৰূপত প্ৰকাশ কৰিছে। আই গোঁসানী বিষয়ক নামসমূহ মহিলাসকলে সমূহীয়াভাৱে আই সবাহ, আসন সবাহ, অপেশ্বৰী সবাহ, লখিমী সবাহ আদিত গায়। উল্লেখযোগ্য যে এনে ধৰণৰ গীত শাক্ত ধৰ্মী পুৰুষসকলে গোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়।

আই মোৰ উজায়ে আহিলে আইৰে সাতেভনী
সাতালি পৰেৰত জুৰি।
আই মোৰ বনৰ পশু পক্ষী সবেও মাথা দোঁৱায়
আই আহিবৰে শুনি।। *(আই নাম)*

প্ৰাক্-শংকৰী যুগতে সংস্কৃতত ৰচনা কৰা *কালিকা পুৰাণ* আৰু *যোগিনীতন্ত্ৰত* দেৱী মহিমা প্ৰকাশ কৰা হৈছে। ত্ৰয়োদশ শতিকাত অজ্ঞাত কবিৰ সংস্কৃত ভাষাত ৰচিত

হৰ-গৌৰী সংবাদ গ্ৰন্থখনত ২৩টা পটলত বিভক্ত কৰি শিৱ-শক্তিৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰা হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে প্ৰাক্-শংকৰী কবি হেম সৰস্বতীয়েও *হৰ-গৌৰী সংবাদ* নামৰ এখন পুথি ৰচনা কৰিছিল। মাধৱ কন্দলীয়েও তেওঁৰ *ৰামায়ণত* বিষয়বস্তু বৰ্ণনাৰ ক্ষেত্ৰত শক্তিতত্ত্বৰ লগত সংপৃক্ত উপমা-ৰূপক আদি অলংকাৰ প্ৰয়োগ কৰিছে। এইবোৰ মূল *ৰামায়ণত* পোৱা নাযায়। সেয়ে কবিয়ে সমসাময়িক সমাজৰ পৰা চয়ন কৰিছিল বুলি ভাবিব পাৰি।

শংকৰদেৱৰ সমসাময়িক পাঁচালি কবিসকলৰ ৰচনাত শক্তিতত্ত্বই প্ৰকট ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে। পীতাম্বৰ কবিয়ে *মাৰ্কণ্ডেয় চণ্ডী* অনুবাদ কৰিছে। ঠিক সেইদৰে মনকৰ, দুৰ্গাবৰ আৰু সুকবি নাৰায়ণদেৱে মনসা দেৱীৰ মাহাত্ম্য প্ৰচাৰৰ অৰ্থে *পদ্মাপুৰাণ, মনসা কাব্য* ৰচনা কৰি অসমীয়া শাক্ত সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰি গৈছে।

ষোল্ল শতিকাত কবি পীতাম্বৰ দ্বিজে *শ্ৰীশ্ৰীচণ্ডী*; সপ্তদশ শতিকাৰ কবি ৰুচিনাথ কন্দলী আৰু দ্বিজ ৰঙ্গনাথ চক্ৰৱৰ্তীয়ে *মাৰ্কণ্ডেয় চণ্ডী* অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰিছিল। মধুসূদন মিশ্ৰৰ *মাৰ্কণ্ডেয় চণ্ডী*, মহীনাথ শৰ্মাৰ *মাৰ্কণ্ডেয় পুৰাণ*, জয়ৰাম দাসৰ *শীতলা পদ*, অনন্ত আচাৰ্যৰ *আনন্দ লহৰী*, শিৱনাথ দ্বিজৰ *শ্ৰীশ্ৰীচণ্ডী*, অজ্ঞাত কবিৰ *কালিকা পুৰাণ* আদি পুথিয়ে শাক্ত সাহিত্যৰ প্ৰাধান্যৰ কথাই আমাক অনুভূত কৰায়। ইয়াৰ উপৰি বিভিন্ন সাহিত্যিকে শাক্ত সাহিত্য আৰু শক্তিবাদৰ বিস্তৃতি সম্পৰ্কে বিবিধ গ্ৰন্থ ৰচনা কৰি অসমীয়া শাক্ত সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰিছে। প্ৰণিধানযোগ্য যে অসমৰ বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ তুলনাত শাক্ত সাহিত্য যথেষ্ট কম ৰচিত হৈছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ শক্তিতত্ত্ব মানে কি?

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ 'কামাখ্যা' পদটো অষ্ট্ৰিক ভাষা সম্ভূত — কথাষাৰ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ।

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ আই নামসমূহ মূলতঃ পুৰুষসকলে পৰিৱেশন কৰে — কথাষাৰ শুদ্ধ নে ?

.....

চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ৩.১

অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত সিঁচৰতি হৈ থকা শাক্ত মঠ-মন্দিৰ, পীঠসমূহৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰক।

৩.৫ শৈৱতত্ত্ব

শক্তি শব্দটোৱে যেনেদৰে আমাক দেৱী বা শক্তিৰ কথা মনলৈ আনে, ঠিক তেনেদৰে শৈৱতত্ত্ব শব্দটোৱেই আমাক বোধ জন্মায় যে ই শিৱৰ সৈতে জড়িত। অর্থাৎ শিৱৰ লগত জড়িত ধৰ্মীয় পৰম্পৰাটোৱেই হ'ল শৈৱতত্ত্ব। এই পৰম্পৰা মতে শিৱই হ'ল সকলো সৃষ্টি-স্থিতি আৰু লয়ৰ গৰাকী।

পণ্ডিতসকলে শিৱক মূলতঃ প্ৰাক্-আৰ্য তথা অনা-আৰ্য দেৱতা বুলি বিবেচনা কৰে। কাৰণ আৰ্য সভ্যতাৰ পূৰ্বে মহেঞ্জোদাৰো আৰু সিন্ধু সভ্যতাতো শৈৱতত্ত্বৰ আভাস পোৱা যায়। মহেঞ্জোদাৰোত প্ৰাপ্ত এটা যোগমূৰ্তিয়ে শিৱ দেৱতাৰ প্ৰাচীনত্বৰ ইংগিত বহন কৰে। আনহাতে বৈদিক ৰুদ্ৰ দেৱতাৰ লগত অবৈদিক শিৱৰ সংমিশ্ৰণ ঘটোৱা দেখা যায়। ইয়াৰ পৰাই অনুসৃত হৈছে ৰুদ্ৰ-শিৱৰ ধাৰণাটি। ৰুদ্ৰ আৰ্য দেৱতা, তেওঁ ধ্বংসৰ প্ৰতীক; আনহাতে শিৱ অনা-আৰ্য আৰু তেওঁ সত্য, সুন্দৰৰ প্ৰতিভূ তথা সৃষ্টিৰ প্ৰতীক। *ঋগ্বেদ*ৰ মন্ত্ৰৰাজিৰ মাজত এই বৈশিষ্ট্যৰাজি দেখিবলৈ পোৱা যায়। কালক্ৰমত দুটা ভিন্ন মুখী চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্যৰে বৈশিষ্ট্যান্বিত শিৱ আৰু ৰুদ্ৰ এককাৰ হ'ল। অর্থাৎ দুটা ভিন্ন সংস্কৃতি ধাৰাৰ সামাহৰণ ঘটিল। আৰ্য আৰু অনাৰ্য সংস্কৃতিৰ সমাহৰণেৰে শিৱ-ৰুদ্ৰ একাকাৰ হৈ পৰিল। *মহাভাৰত* আৰু *ৰামায়ণ*তো শিৱক হিন্দু দেৱতা হিচাপে চিহ্নিত কৰা হৈছে। আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ কথাটি হ'ল *শিৱ পুৰাণ* নামেৰে এখন পুৰাণো ৰচনা কৰা হ'ল। উল্লেখযোগ্য যে ১৮খন মহাপুৰাণৰ ভিতৰত ষষ্ঠখন পুৰাণেই হ'ল *শিৱ পুৰাণ*। এই ক্ষেত্ৰত অধ্যাপক নীলকান্ত শাস্ত্ৰীয়ে শৈৱতত্ত্বৰ উৎপত্তিৰ বিষয়ে কৰা মন্তব্যটি উল্লেখযোগ্য— শৈৱতত্ত্বৰ উৎপত্তিৰ ইতিহাস যদিও অন্ধকাৰময়, তত্ৰাচ এইটো সুস্পষ্ট যে, শৈৱতত্ত্বৰ উৎপত্তিৰ ইতিহাস আৰ্য বা বৈদিক আৰু প্ৰাগাৰ্য ধৰ্ম আৰু সংস্কৃতিৰ সংমিশ্ৰণ মাথোন। ভাৰতীয় সমাজ জীৱনৰ সংহতি সাধনত শিৱ-ৰুদ্ৰৰ ভূমিকা অতিকে গভীৰ।

৩.৫.১ অসমত শৈৱতত্ত্ব

অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰাই অসমত শৈৱতত্ত্বই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান অধিকাৰ কৰি আহিছে। অসমৰ আৰ্য-অনাৰ্য উভয় সমাজতে শৈৱতত্ত্বই জনপ্ৰিয়তা অৰ্জন কৰিছিল। অসমৰ শৈৱতত্ত্বৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য হ'ল— ই তান্ত্ৰিকতাৰ পটভূমিত গঢ় লৈ উঠিছে, তথা ইয়াত শক্তিতত্ত্বৰ লগতে শৈৱতত্ত্বৰ সমন্বয় সাধন হৈছে। স্বৰূপার্থত শক্তি আৰু শিৱ অভিন্ন ৰূপে কল্পনা কৰা হৈছে।

খ্ৰীষ্টীয় সপ্তম শতিকাৰপৰা দ্বাদশ শতিকা পৰ্যন্ত প্ৰাচীন কামৰূপৰ নৃপতিসকলে তেওঁলোকৰ অভীষ্ট দেৱতাস্বৰূপে শিৱ দেৱতাক পূজা কৰিছিল। অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত শিৱ মন্দিৰ-মঠ সিঁচৰতি হৈ আছে। উল্লেখযোগ্য যে অসমৰ শৈৱ মঠ-মন্দিৰৰ সংখ্যা আন দেৱ-দেৱীৰ তুলনাত বহু বেছি। *কালিকা পুৰাণ* বা *যোগিনীতন্ত্ৰয়ো* এই কথা স্বীকাৰ কৰিছে।

প্ৰাচীন অসমত শিৱ পূজাৰ প্ৰচলন আৰম্ভ কৰাৰ কথাৰ প্ৰসংগত নৃপতি জল্পেশ্বৰ নামটো সংপৃক্ত হৈ আছে। এইগৰাকী নৃপতিৰ ক্ষেত্ৰত ইতিহাস নিমাত যদিও বৰ্তমানৰ জলপাইগুৰিয়েই জল্পেশ্বৰৰ ৰাজধানী আছিল বুলি গুণাভিৰাম বৰুৱাই মত দিয়ে। *স্কন্দ পুৰাণ*তো জল্প নামধাৰী জনৈক নৃপতিয়ে শিৱ পূজা কৰাৰ কথা উল্লেখ আছে। তেওঁ পূজাৰ কালতে শিৱলিংগৰ লগত বিলীন হৈছিল বাবে শিৱলিংগৰ আন এটা নাম জল্পেশ্বৰ হৈছে বুলি কোৱা হয়। কিন্তু বাণীকান্ত কাকতিয়ে সেই মত মানি নলৈ মত পোষণ কৰে যে সেই সময়ত শিৱপূজা লোক সমাজতহে প্ৰৱলভাৱে প্ৰচলিত আছিল, অভিজাত সমাজত নহয়।

*কালিকা পুৰাণ*ৰ মতে পৰশুৰামৰ ভয়ত বহু ক্ষত্ৰিয়ই '***ম্লেচ্ছ***' ৰূপে আত্মগোপন কৰি আত্মৰক্ষাৰ্থে 'জল্পীশ শিৱ'ত শৰণ লৈছিল আৰু অনাৰ্য ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিছিল। নৰকাসুৰ প্ৰাগ্‌জ্যোতিষলৈ অহাৰ আগতেও ইয়াত শৈৱধৰ্ম প্ৰচলিত আছিল। কিৰাতসকল আছিল ইয়াৰ খিলঞ্জীয়া অধিবাসী। তেওঁলোক অধিপতি ঘটক সহিতে সকলোৱে শিৱক আৰাধনা কৰিছিল। কিন্তু নৰকৰ আগমনৰ পাছৰ পৰা প্ৰকাশ্যভাৱে কৰা শিৱ আৰাধনাৰ অৱসান ঘটে। সেই সময়ৰ শোণিতপুৰৰ নৃপতি বাণ আছিল শিৱভক্ত। নৰকৰ মৃত্যুৰ পাছত শৈৱ উপাসনা বামাচাৰী ৰীতিৰ সৈতে সংমিশ্ৰিত হয়।

প্ৰাচীন অসমৰ বিভিন্ন শাসনাৱলীতো শৈৱ উপাসনাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। খ্ৰীঃ ৭ম শতিকাৰ পৰা ১১শ শতিকালৈ প্ৰাচীন অসমত বাস কৰা সাতজন হিন্দু ৰজাই ভূমি দান কৰা তাম্ৰশাসন, বনমালৰ 'তেজপুৰগ্ৰাণ্ট' আৰু 'পৰ্বতীয়া তাম্ৰশাসন'; হৰ্জৰবৰ্মনৰ 'হাইয়ুংথল তাম্ৰশাসন'; বলবৰ্মনৰ 'নগাও শাসন'; ইন্দ্ৰপালৰ 'গুৱাহাটী তথা গুৱাকুছি তাম্ৰশাসন'; ধৰ্মপালৰ 'খনামুখ তাম্ৰশাসন' আদিত শিৱক স্তুতি কৰা হৈছে। ইয়াৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি তেওঁলোক শৈৱ উপাসক আছিল। আনহাতে কোচ নৃপতিসকলেও দেৱীৰ লগতে শিৱকো উপাসনা কৰিছিল। তেওঁলোকৰ মুদ্ৰাত উৎকীৰ্ণ কৰা 'শ্ৰীশ্ৰীশিৱচৰণ কমল মধুকৰ' বিশেষণৰ পৰা এই কথাৰ প্ৰমাণ পাব পাৰি। ঐতিহাসিক গেইট চাহাবেও মন্তব্য কৰিছে যে নৰনাৰায়ণ নৃপতিয়ে জনজাতীয় নিয়মেৰে শিৱপূজা কৰা ঐতিহ্যক বিধিসংগতভাৱে স্বীকৃতি দিছিল।

অসমৰ বিভিন্ন নৃগোষ্ঠীৰ মাজত বিভিন্ন ৰূপত শিৱপূজা কৰাৰ পৰম্পৰা ৰক্ষিত হোৱা দেখা যায়। বৰোসকলৰ 'বাথৌ শিব্ৰাই', চুতীয়া-বৰাহীসকলৰ 'বুঢ়া-বুঢ়ী', দেউৰী-চুতীয়া সমাজৰ 'গিৰা-গিৰাচি', ৰাভাসকলৰ মাজত 'লাঙাৰজা', ৰাংখলসকলৰ মাজত 'বলিৰজা' আদি শিৱৰ বিভিন্ন ৰূপে এই কথাৰ সাক্ষ্য বহন কৰে।

শংকৰদেৱৰ সময়তো শৈৱ ধৰ্মীয় পৰম্পৰাই অসমৰ সমাজ জীৱনত এক বিশিষ্ট স্থান অধিকাৰ কৰিছিল। আনকি শংকৰদেৱৰ পিতৃ কুসুম্বৰ ভূঞাই শিৱলিংগক পূজা কৰি পুত্ৰ লাভ কৰে আৰু সেই বাবেই শিশুটিৰ নামকৰণ শংকৰ কৰা হয় বুলি চৰিতপুথিত উল্লেখ আছে।

ম্লেচ্ছ ঃ হিন্দু ধৰ্মৰ বাহিৰৰ মানুহ। পূৰ্বতে আৰ্যসকলে অনাৰ্যসকলক বুজাবৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা শব্দ।

ছশ বছৰ অসমত ৰাজত্ব কৰা আহোম নৃপতিসকলো শৈৱ ধৰ্মত বিশ্বাসী আছিল। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰে ৰচনা কৰা বহু বুৰঞ্জীত প্ৰথমতেই 'শিৱায়ে নমঃ' বুলি শিৱৰ প্ৰশস্তি গাই আৰম্ভ কৰিছে। ইয়াৰ উপৰি বিভিন্ন আহোম স্বৰ্গদেৱে বিভিন্ন ঠাইত শিৱ মন্দিৰ স্থাপন কৰা কথাটিয়ে তেওঁলোকৰ শৈৱ ভক্তিৰ প্ৰমাণ দাঙি ধৰে। আহোমসকলৰ মুদ্ৰা, শাসন আদিতো শিৱক উপসনা কৰা হৈছে।

বৰ্তমানেও শিৱৰাত্ৰি বহু ধুমধামেৰে অসমত উদ্‌যাপন কৰা হয়। এইবোৰে প্ৰমাণ দাঙি ধৰে যে অতীজৰে পৰা বৰ্তমানলৈকে অসমত শিৱ পূজাৰ এক ধাৰাবাহিক ইতিহাস পোৱা যায় আৰু অসমৰ সমাজ জীৱনত শিৱই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান অধিকাৰ কৰি আহিছে।

জনি থোৱা ভাল

- জনজাতীয় লোকসকলে শিৱ পূজাত মদ-ভাতৰ লগতে হাঁহ, পাৰ, কুকুৰা, ছাগলী আৰু ম'হৰ মাংস উপচাৰ হিচাপে প্ৰদান কৰিছিল। মাদল বজাই নাচৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল।
- মণিৰাম দেৱানৰ *বুৰঞ্জী বিবেকৰত্নত* উল্লেখ আছে যে উৰ্ব নামৰ ঋষিয়ে স্থাপন কৰা দেৰগাঁৱৰ শিৱ মন্দিৰত কছাৰী ৰজাৰ তত্ত্বাবধানত মদ-মাংসৰে সৈতে শিৱক নিয়মিত পূজা কৰা হৈছিল।
- প্ৰাচীন অসমৰ বিভিন্ন নৃপতিয়ে শিৱ মন্দিৰলৈ ভূমি, ধন-সোণ আদি দান কৰাৰ উপৰি দেৱদাসী উৰ্চগা কৰিছিল।
- শিৱ মন্দিৰবিলাকৰ দুটা বিশেষ বিশেষত্ব হ'ল— দেৱদাসীৰ নৃত্য আৰু শিৱ চতুৰ্দশীৰ দিনা ডিঙি মুচৰি ছাগলি বলি দিয়া। নটৰাজ শিৱক নৃত্য-গীত গুৰু হিচাপে আখ্যা দিয়া হয়। সেয়ে মন্দিৰলৈ উৎসৰ্গ কৰা দেৱদাসীসকলে সুন্দৰ ভংগিমাৰে নৃত্য কৰি শিৱক সন্তুষ্ট কৰিবলৈ যত্ন কৰে।
- আহোম স্বৰ্গদেউ শিৱসিংহই দেৰগঞা নাচনী ফুলমতী কুঁৱৰীৰ ৰূপ আৰু নৃত্যত মুগ্ধ হৈ বিবাহ কৰাই 'বৰৰজা' পাতি সিংহাসনত বহুৱাইছিল।

৩.৫.২ অসমৰ শৈৱ মঠ-মন্দিৰ

অসমদেশ প্ৰাচীন কালৰে পৰা বিভিন্ন শৈৱ মঠ-মন্দিৰৰ বাবে প্ৰসিদ্ধ। এই দেশৰ প্ৰাচীন নৃপতিসকলে বিভিন্ন স্থানত শিৱ মন্দিৰ, থান আদি নিৰ্মাণ কৰাই পূজা উপাসনাৰ লগতে বাদ্য-বাদ্যকাৰ, নৰ্তক-নৰ্তকীৰ ব্যৱস্থা কৰি দিয়া প্ৰমাণ পোৱা যায় তেওঁলোকে প্ৰদান কৰা শাসনসমূহৰ পৰা। ভাস্কৰবৰ্মাৰ ৰাজত্ব কালত কামৰূপলৈ অহা চীনা পৰিব্ৰাজক হিউয়েন চাঙেও কামৰূপত কেইবাশও হিন্দুৰ দেৱ-মন্দিৰ থকাৰ কথা উল্লেখ কৰি মন্তব্য কৰিছে যে এই মন্দিৰসমূহৰ ভিতৰত শিৱ মন্দিৰৰ সংখ্যাই সৰ্বাধিক।

অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত প্ৰাপ্ত কেইবাটাও শিৱ মন্দিৰৰ ধ্বংসাৱশেষ সপ্তমৰ পৰা

ত্রয়োদশ শতিকাৰ বুলি পণ্ডিতসকলে অনুমান কৰে। তেজপুৰৰ দ-পর্বতীয়াত গুপ্ত যুগৰ শেষৰ ফালৰ স্থাপত্যৰ লগত মিল থকা এক শিৱ মন্দিৰৰ ধ্বংসাৱশেষ পোৱা গৈছে। ঠিক সেইদৰে গোলাঘাট-দেৱগাঁৱৰ নেঘেৰীটিঙৰ শিৱ মন্দিৰো প্রাক্-আহোম যুগৰ। কামাখ্যা ধামতো কেইবাটাও প্রাচীন শিৱ মন্দিৰ আছে। তাৰে ভিতৰত সিদ্ধেশ্বৰ, কামেশ্বৰ, কোটিলিংগ আদি উল্লেখযোগ্য।

লক্ষীমপুৰ জিলাৰ ফুলবাৰী শিৱথান, ধেমাজীৰ মাজখোৱা শিৱদ'ল, ডিব্রুগড়ৰ বুঢ়া-বুঢ়ীৰ মন্দিৰ; শিৱসাগৰৰ শিৱদ'ল, যোৰহাটৰ হাতীগড় গাঁও শ্রীশিৱ দেৱালয়; গোলাঘাটৰ নুমলীগড় শিৱদ'ল; শোণিতপুৰৰ নাগশংকৰ, মহাভৈৰৱ, হলেশ্বৰ, বিশ্বনাথ ঘাট, কেতেকেশ্বৰ, শিঙৰিৰ গুপ্তেশ্বৰ; কামৰূপৰ বৈশিষ্ঠাশ্রম, উমানন্দ, লংকেশ্বৰ, শুক্রেশ্বৰ, মদন কামদেৱ; নলবাৰীৰ বিল্লেশ্বৰ, বৰপেটাৰ ডুবি পৰিহৰেশ্বৰ দেৱালয়; গোৱালপাৰাৰ শ্রীসূর্য পাহাৰৰ শম্ভেশ্বৰ আদি উল্লেখযোগ্য শৈৱ মঠ-মন্দিৰ।

শিৱক লিংগৰূপতো উপাসনা কৰা হয়। যোগিনীতন্ত্রই ইয়াৰ সাক্ষ্য দাঙি ধৰিছে। ইয়াত উল্লেখ আছে যে পুৰণি অসমত শিৱ লিংগৰ সংখ্যা কোটিতকৈও অধিক। অসমৰ বিভিন্ন নৃগোষ্ঠীৰ মাজত বিভিন্ন ৰূপত শিৱপূজাৰ প্রচলন হৈ আহিছে। ইয়াৰ প্রমাণস্বৰূপে বিভিন্ন ঠাইত থকা শিৱথান, বাথৌথান, লাঙাবুঢ়াৰ থান, মহাদাই থান, ব্রাই-শিব্রাই থান আদিৰ নামোল্লেখ কৰিব পাৰি।

জনি থোৱা ভাল

- বাণ ৰজাই তেজপুৰৰ মহাভৈৰৱ থানত মহাদেৱৰ উপাসনা কৰিছিল বুলি বিশ্বাস কৰা হয়।
- গুপ্তেশ্বৰ মন্দিৰটোৰ সম্পর্কে এটা জনশ্রুতি আছে। জনশ্রুতি মতে দ্বাপৰ যুগত শোণিতপুৰৰ ৰজা বাণে কাশীলৈ গৈ পূজা সেৱা কৰাত অসুবিধা পোৱা বাবে বিশ্বনাথত দ্বিতীয় কাশীধাম পাতিবলৈ মনস্থ কৰে। সেই বাবে তেওঁ ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইৰপৰা এক কোটি লিংগ আনি তাত প্রতিষ্ঠা কৰে। দেৱতাসকলে এই কথাত অসন্তুষ্ট হৈ তাৰে এটা লিংগ আনি শিঙৰিত লুকুৱাই থয়। শিৱক এনেদৰে গোপনে ৰখা বাবে এই মন্দিৰটোৰ নাম গুপ্তেশ্বৰ।

এই আলোচনাৰ পৰা পৰিষ্কাৰ হৈছে যে অসমত পূর্বৰ পৰা বর্তমানলৈকে বিভিন্ন ৰূপত (ঘাইকৈ লিংগৰ ৰূপত) শিৱ পূজা চলি আহিছে। বিভিন্ন সময়ত প্রাচীন নৃপতিসকলে শিৱ উপাসনাৰ বাবে মন্দিৰ প্রতিষ্ঠা কৰি এই ধৰ্মীয় পৰম্পৰাটিৰ শ্রীবৃদ্ধিত অৰিহণা যোগাইছে।

৩.৫.৩ অসমৰ শৈৱ সাহিত্য

অসমীয়া মৌখিক আৰু লিখিত সাহিত্য দুয়োটা পৰম্পৰাতে শিৱ দেৱতাৰ

উপস্থিতি লক্ষ্য কৰা যায়। যিবোৰ সাহিত্যত শিৱৰ স্বৰূপ কৰ্মৰাজি আৰাধনা আৰু উপাসনাৰ কথা উল্লেখ আছে সেই বিলাক সাহিত্যকে শৈৱ সাহিত্য বোলা হয়। উল্লেখযোগ্য যে অসমত প্রচলিত শৈৱ পৰম্পৰা মৌলিক আৰু লিখিত দুয়ো ৰূপতে প্রচলিত আছে যদিও বহুসময়ত উভয় পৰম্পৰাৰ মাজত অন্যোন্য প্রক্রিয়াও সংঘটিত হৈছে।

অসমীয়া মৌখিক সাহিত্যত শিৱই বৈদিক বা পৌৰাণিক ৰূপতকৈ লোকৰূপতহে প্রচলিত হৈ আহিছে। লোক সমাজৰ ৰুচি-অভিৰুচি অনুসৰি ৰূপ সলাই আত্মপ্রকাশ কৰিছে। বিভিন্ন লোকগীতত শিৱই কৃষক, ভিখাৰী, বুঢ়া দৰা, ভঙুৱা, লম্পট, কামুক, বলিয়া গোসাঁই, জটীয়া গোসাঁই আদি ৰূপেৰে লোকমনক আনন্দ দি আহিছে। 'বিয়াহৰ ওজা পালিত' উল্লেখ আছে—

অ মোৰ জটীয়া, অ মোৰ জটীয়া।
ঘৰ বাৰী এৰি থাকে শ্মশানে পৰিয়া।।

এইবোৰৰ উপৰি ঝুনা গীত, পুৱেলি গীত (বিয়াহৰ ওজাপালি আৰম্ভতে গোৱা), সুকনান্নী ওজাপালি, টোকাৰি গীত, সদাশিৱৰ নাম, পগলা-পার্বতীৰ গীত, পূর্ণবৰীয়া, গোপন বিহাৰৰ লগত জড়িত 'চিয়া গীত', বৈৰাগী গীত, পাতিৰাভাসকলৰ মাজত প্রচলিত 'তুকুৰীয়া গীত', সোণোৱাল কছাৰীৰ 'হাইদাং গীত'ৰ লগতে বুঢ়াগোসাঁই গীত, মাৰৈ গান, কাতি পূজাৰ গীত, পদ্মাপুৰাণৰ গীত, বিষহৰিৰ গীত আদিত শিৱৰ বিভিন্ন লোক ৰূপটোৰ লগতে পৌৰাণিক ৰূপটো সংমিশ্রিতভাৱে প্রকট হৈ উঠিছে।

ঠিক সেইদৰে অসমীয়া বিয়া নামবোৰৰ মাজতো শিৱৰ উল্লেখ পোৱা যায়। বিভিন্ন সাধু কথা, জনশ্রুতি, পুৰা কথা, প্রবাদ-প্রবচন, দৃষ্টান্ত-সাঁথৰ, পটন্তৰ, ফকৰা-যোজনা আদিত কিবা নহয় কিবা প্রকাৰে শিৱ-মহাদেৱ জড়িত। অসমীয়া মন্ত্র সাহিত্যতো নীলকণ্ঠ মহাদেৱ শিৱ-ৰুদ্রৰ অখণ্ড পয়োভৰ। অসমীয়া দৰা-কইনাক আশীর্বাদ দিওঁতেও 'হৰ-গৌৰীৰ বসতি হওক' বুলিহে আশীর্বাদ কৰা হয়। এই আলোচনাৰ পৰা সহজে অনুমান কৰিব পাৰি যে শিৱ দেৱতাই অসমীয়া মৌখিক পৰম্পৰাত এক ব্যাপক তথা গভীৰ প্রভুত্ব স্থাপন কৰি আছে।

অসমীয়া লোক সাহিত্যত শিৱই যিদৰে এক ব্যাপক আৰু গভীৰ ভূমিকা গ্রহণ কৰিছে, লিখিত সাহিত্যত কিন্তু সিমানখিনি ব্যাপক ভূমিকা গ্রহণ কৰিব পৰা নাই। অৱশ্যে প্রাক্-শংকৰী যুগৰে পৰা আহোম যুগলৈ ৰচিত বিভিন্ন পুথিৰ মাজত গৌণভাৱে হ'লেও শিৱই স্থান লাভ কৰিছে। মূল *ৰামায়ণত* নথকা কিছুমান উপমা ৰূপকৰ মাজেদি মাধৱ কন্দলীয়ে শৈৱতত্ত্বৰ কথা প্রকাশ কৰিছে। যথা—

যোগীৰ কান্ধত কালি ঝুলি জত
হাতে দোৱাদশ কাথি।
লৱৰন্তে লৱ ৰন্তে পাচ চান্তে
হিয়া মানে গৈল ফাটি।।

পাইলেক ভাগৰ বোকণ্ডা কাষৰ
সৰে পৰি ৰৈলা খসি।
মুখে শিৱ শিৱ সুমৰন্তে আতি
পলাইলা যত তাপসী।। *(পদ ঃ ৩৩৪-৩৪৫)*

ঠিক সেইদৰে প্ৰাক্-শংকৰী কবি হেম সৰস্বতীৰ *হৰ-গৌৰী সম্বাদ*, কবিৰত্ন সৰস্বতীৰ *জয়দ্ৰথ বধ* আদিত শৈৱতত্ত্বৰ প্ৰভাৱ স্পষ্ট।

কালিকা পুৰাণ আৰু *যোগিনীতন্ত্ৰত* শক্তিতত্ত্বৰ লগতে শৈৱতত্ত্বও সমানভাৱে পল্লৱিত হৈছে। মিশ্ৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ অন্তৰ্গত — *শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্তন, শূন্যপুৰাণ*তো শৈৱতত্ত্বৰ কথা প্ৰকাশ পাইছে। উল্লেখযোগ্য যে *শূন্যপুৰাণত* ধৰ্মদেৱতা আৰু শিৱ একীভূত হৈছে।

শংকৰদেৱৰ সমসাময়িক পাঁচালি কবিসকলৰ ৰচনাতো লোক দেৱতা শিৱই ভুমুকি মাৰিছে। পীতাম্বৰ দ্বিজৰ *ঊষা-পৰিণয়ত* হৰি-হৰৰ মাজত একত্ব স্থাপন কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে। দুৰ্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণত* প্ৰাপ্ত মদন-ৰতিৰ পূজা শিৱ-শক্তি উপাসনাৰ এক শাখা বিশেষহে বুলি মহেশ্বৰ নেওগে মন্তব্য কৰিছে।

নৱ-ৱৈষ্ণৱ কবিসকলৰ ৰচনাত শ্ৰীকৃষ্ণৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰকাশ কৰিছে যদিও বিদ্যুচ্ছটাৰ দৰে শিৱই মাজে মাজে ভুমুকি মাৰিছে। শংকৰদেৱৰ *কীৰ্তনৰ* অন্তৰ্গত 'উৰেষা বৰ্ণনা', 'অমৃত মন্থন' আদি ইয়াৰ প্ৰকৃষ্ট উদাহৰণ। ৰাম সৰস্বতীৰ *ভীম চৰিত*ত শিৱৰ লোক ৰূপটি প্ৰকট হৈছে। তেওঁৰ বধ কাব্যসমূহতো শিৱৰ পৌৰাণিক ৰূপটি পৰিস্ফুট হৈছে। ঠিক সেইদৰে অনন্ত কন্দলীৰ *কুমৰ হৰণ কাব্য*, কবিৰাজ ৰাম নাৰায়ণ চক্ৰৱৰ্তীৰ *শঙ্খচূড় বধ*, বাসুদেৱ দ্বিজৰ *হৰ-গৌৰী সম্বাদ*, জয়ৰাম দাসৰ *শিতলা*, শুভঙ্কৰ কবিৰ *শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী*, অজ্ঞাত লেখকৰ *কালিকা পুৰাণ, গুপ্তমণি*, অনন্ত আচাৰ্যৰ *আনন্দ লহৰী*, ৰুচিনাথ কন্দলীৰ *শ্ৰীশ্ৰী চণ্ডী*, সূৰ্যখড়ি দৈৱজ্ঞৰ *দৰঙ্গ ৰাজবংশাৱলী* আদিত কম বেছি পৰিমাণে শিৱৰ পৌৰাণিক বা লৌকিক ৰূপটি প্ৰতিভাত হৈছে।

উল্লেখযোগ্য যে আহোম স্বৰ্গদেউ ৰুদ্ৰসিংহই সংস্কৃত শিৱ পুৰাণখনৰ আঠোটা শ্লোকৰ আধাৰত আঠোটা অধ্যায়ৰ জৰিয়তে পৌৰাণিক শিৱ-ৰুদ্ৰৰ ৰূপটো প্ৰকট কৰিছে। এইখনক তেওঁ *শিৱ পুৰাণ* বুলিয়েই নামকৰণ কৰিছে।

এনেদৰে আলোচনা কৰিলে দেখা যায় যে অসমীয়া মৌখিক আৰু লিখিত উভয় শ্ৰেণীৰ সাহিত্যতে শিৱৰ পৌৰাণিক ৰূপৰ লগতে লোকৰূপটোৰ অপূৰ্ব সমন্বয় সাধন হৈছে। তথাপিতো উল্লেখ্য যে অসমত অৱিমিশ্ৰ শৈৱ সাহিত্য ৰচিত নহ'ল। ইয়াৰ কাৰণ স্বৰূপে হৰি-হৰৰ অভেদত্ব স্বীকাৰ কৰি লোৱাৰ কথাটিকেই অনুমান কৰিব পাৰি। *শ্ৰীমদ্ভাগৱত* পুৰাণত হৰি-হৰৰ অভেদত্ব/একত্ব স্বীকাৰ কৰি লোৱা বাবেই অসমতো হৰি-হৰৰ বিভিন্নতা লক্ষ্য কৰা নাযায়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ অসমৰ শৈৱতত্ত্বৰ মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি?

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ বহু বুৰঞ্জীত প্রথমতেই 'শিৱায়ে নমঃ' বুলি শিৱৰ উপাসনা কৰা হৈছে — কথাষাৰ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ।

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক — ৩.২

অসমৰ শৈৱ সাহিত্যৰাজিৰ এখন তালিকা প্রস্তুত কৰক।

৩.৬ বৈষ্ণৱ ধর্ম

বৈষ্ণৱ ধর্মৰ ইতিহাস অতি প্রাচীন। বৈদিক সাহিত্যৰাজিৰ মাজত এই ধর্মৰ উপাস্য দেৱতা বিষ্ণুৰ উল্লেখ বহুবাৰ পোৱা যায় যদিও তেতিয়াই এক সুকীয়া ধর্মৰূপে প্রতিষ্ঠিত হোৱা নাছিল। খ্রীষ্টীয় পঞ্চম শতিকামানত গুপ্তবংশৰ ৰজাসকলৰ দিনতহে ই স্বকীয় ৰূপ পৰিগ্রহ কৰে।

বৈদিক বিষ্ণুকেই পৰৱর্তী কালত কৃষ্ণ, নাৰায়ণ, হৰি, ৰাম, বাসুদেৱৰ আগত অভেদত্ব আৰোপ কৰি শ্রেষ্ঠ দেৱতা হিচাপে স্বীকৃতি দিয়া হয়। ***ব্রাহ্মণ*** আৰু ***আৰণ্যক***সমূহতহে বিষ্ণুৰে অধিক পৰিস্ফুট ৰূপত অভিব্যক্ত হৈছে। পুৰাণত বিষ্ণুক পৰমব্রহ্মৰ তিনিটা ৰূপৰ এটা বুলি উপাসনা কৰাৰ কথা লিপিবদ্ধ হৈছে। পৰৱর্তী কালত *মহাভাৰতৰ* অন্তর্গত *শ্রীমদ্ভাগৱত গীতা* আৰু শান্তিপর্বৰ নাৰায়ণীয় অধ্যায়ত বিষ্ণু কৃতি বহুলভাৱে অংকিত কৰা হৈছে। পাণিনিৰ *অষ্টাধ্যায়ীত* বাসুদেৱ পূজ্য বুলি অভিহিত কৰা হৈছে। এই সময়ৰ বহু প্রত্নলিপিত বিষ্ণু, বাসুদেৱ আদি দেৱতাৰ প্রশস্তি পোৱা যায়।

যুগ পৰিৱর্তনৰ লগে লগে বৈষ্ণৱ ধর্মৰ বিভিন্ন পৰিৱর্তন সাধন হয়। খ্রীষ্টীয় সপ্তম-দশম শতিকাত দক্ষিণাত্যৰ আলোৱাৰ ভক্তসকলে এক নৱৰূপত বৈষ্ণৱ ধর্মক জনপ্রিয় কৰি তোলে। আনকি তেওঁলোকে থলুৱা ভাষাত বহুতো বৈষ্ণৱ সংগীত ৰচনা কৰি গৈছে। এওঁলোক মূলতঃ ভক্তি মার্গত বিশ্বাসী আছিল। পৰৱর্তীকালত যমুনাচার্য, ৰামানুজ আদি সাধকসকলে শ্রীবৈষ্ণৱ সম্প্রদায় সৃষ্টি কৰি ভক্তিক দার্শনিক ভেটিত স্থাপন কৰি ভক্তি আন্দোলনৰ সুচনা কৰে। ৰামানুজাচার্যাই বিশিষ্টাদ্বৈতবাদ, কর্ণাটকৰ মাধ্বাচার্যাই দ্বৈতবাদ, বল্লভাচার্যই শুদ্ধাদ্বৈতবাদ মত প্রতিষ্ঠা কৰে। মহাৰাষ্ট্রত জ্ঞানদেৱ আৰু নামদেৱে এই আন্দোলনৰ গুৰি ধৰে। এনেদৰে দ্বাদশ-চতুর্দশ শতিকাৰ ভিতৰত এই আন্দোলনে দক্ষিণ আৰু পশ্চিম ভাৰতত প্রসাৰ লাভ কৰে। উত্তৰ ভাৰতত এই আন্দোলনে পোখা মেলে খ্রীষ্টীয় চর্তুদশ-পঞ্চদশ শতিকাত। ৰামানন্দ আছিল এই ক্ষেত্র অগ্রগণ্য। তেওঁ পাছত কবীৰ, বল্লভাচার্য, দাদুদয়াল আদি সন্ত-সাধক তথা তেওঁলোকৰ

ব্রাহ্মণ ঃ হিন্দু ধর্মৰ প্রাচীন সাহিত্য বিশেষ। বেদৰ পাছত এয়া লিখা হৈছিল। প্রতিখন বেদৰে নির্দিষ্ট সংখ্যক ব্রাহ্মণ আছে।

আৰণ্যকঃ হিন্দু ধর্মৰ ধর্মীয় - দাশনিক সাহিত্য বিশেষ। ইয়াক অৰণ্যত লিখাৰ লগতে তাতে অধ্যয়ন কৰা হয়।

শিষ্য-প্ৰশিষ্যসকলে এই জাগৰণ তীব্ৰতৰ কৰি তোলে। বংগদেশত চৈতন্যদেৱ আৰু অসমত শংকৰদেৱে এই আন্দোলনৰ গুৰি ধৰে। উল্লেখযোগ্য যে শংকৰদেৱৰ হাতত অসমত এই ভক্তি আন্দোলনে এক ন-ৰূপেৰে উদ্ভাসিত হৈ উঠে। এই বিষয়ে তলত বহলাই আলোচনা কৰা হ'ব।

জানি থোৱা ভাল

ভক্তিমার্গ ঃ ভগৱন্তক উপাসনা কৰিবলৈ বিভিন্ন ধৰণৰ পন্থা অৱলম্বন কৰা হয়। ইয়াৰে এটা প্ৰধান পন্থা হ'ল ভক্তি। ভক্তি শব্দটো সংস্কৃত √ভজ্ ধাতুৰ পৰা নিষ্পন্ন হৈছে। √ভজ্ + ক্তিন = ভক্তি। ইয়াৰ অর্থ হ'ল— সেৱা কৰা অর্থাৎ ঈশ্বৰক সেৱা কৰা। ঈশ্বৰৰ প্ৰতি অনুৰাগ পূৰ্ণ আসক্তিয়েই ভক্তি। ভক্তি নটা ভাগত বিভক্ত— শ্ৰৱণ, কীর্তন, স্মৰণ, অর্চন, বন্দন, দাস্য, সাখ্য, পাদসেৱন আৰু আত্মনিবেদন।

ভাৰতবর্ষৰ সর্বত্ৰ ভক্তি আন্দোলন সৃষ্টি হোৱাৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন ৰাজনৈতিক তথা সামাজিক কাৰকেও ক্ৰিয়া কৰিছিল। এইবোৰৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল— বৈষ্ণৱ ভক্তি মার্গৰ সহায়েৰে ঐকান্তিক ভক্তিৰ আদর্শ প্ৰসাৰ, প্ৰান্তীয় ভাষাত সাধন প্ৰণালীৰ অনুশীলন তথা সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ লোকৰ আত্মিক বিকাশৰ সুবিধা প্ৰদান আদি।

৩.৬.১ অসমৰ বৈষ্ণৱ আৰু নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্ম

অসমৰ ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰ প্ৰমাণস্বৰূপে যিবোৰ উপাদান আমি পাওঁ সেইবোৰত শৈৱ, শাক্তৰ লগতে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ পৰম্পৰাৰ বিষয়েও কিছু সম্ভেদ পাওঁ। খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চম শতিকাৰ মহাভূতিবর্মাৰ শিলালিপিত, নিধনপুৰ তামৰ ফলি, পুষ্যবর্মনৰ ডুবি তামৰ ফলি, ধৰ্মপালৰ পুষ্পভদ্ৰা শাসন আদিত বিষ্ণুনামৰ উল্লেখে সেই কথাৰ প্ৰমাণ দাঙি ধৰে। *কালিকা পুৰাণ, যোগিনীতন্ত্ৰ* আদি পুথিতো বিষ্ণুপূজা, বিষ্ণু মাহাত্ম্য আদিৰ উল্লেখ আছে। প্ৰাক্-শংকৰী কালৰ কবিকূলৰ ৰচনাত বিভিন্ন ৰূপত বিষ্ণু মাহাত্ম্য বর্ণিত হৈছে। কিন্তু এক জাগৰণৰ বাবে যিমানখিনি প্ৰয়োজন সেয়া হোৱা নাছিল। শংকৰদেৱে এই জাগৰণৰ সৃষ্টি কৰি পূৰ্বৰ বৈষ্ণৱ পৰম্পৰাৰ পৰা পৃথক আৰু এক স্বতন্ত্ৰ বিশিষ্টতাৰে এক সার্বজনীন ভেটি নির্মাণ কৰি নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মক প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

পোন্ধৰ-ষোড়শ শতিকাত শংকৰদেৱৰ নেতৃত্বত সাধন হোৱা এই ধৰ্মীয় জাগৰণ অসমৰ সংস্কৃতিক তথা ধৰ্মীয় ইতিহাসত এক স্বর্ণীল অধ্যায়। তেওঁৰ অনুপ্ৰেৰণাত মাধৱদেৱ সহিতে তেওঁৰ অনুগামী বিভিন্ন শিষ্য-প্ৰশিষ্যই বিবিধ সাহিত্য ৰচনা কৰি অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰাৰ লগতে অসমৰ ধৰ্মীয় পৰম্পৰা, কলা, সমাজ আদি সকলো দিশতে বিবিধ উপচাৰেৰে সমৃদ্ধ কৰি তোলে। ধৰ্ম প্ৰসাৰৰ ক্ষেত্ৰত শংকৰদেৱ তথা তেওঁৰ অনুগামীসকলে বিভিন্ন সাহিত্যিক সম্ভাৰেৰে হাত উজান দিয়াৰ লগতে

সত্ৰ, নামঘৰ, প্ৰতিষ্ঠা কৰি অসমীয়া সমাজখন একতাৰ ডোলেৰে বান্ধি ৰাখিবলৈ যত্ন কৰিছিল। সেই সময়ৰ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক পৰিবেশেও শংকৰদেৱক ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ বাবে সহায় কৰিছিল। বিভিন্ন ৰজাৰ শাসনত সাধাৰণ প্ৰজাৰ সামাজিক মৰ্যাদা হৈ পৰিছিল অতিকে নিম্ন। নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ সমমৰ্যাদাৰ ধ্বনিয়ে সকলোকে আকৃষ্ট কৰিছিল। কাৰণ ধৰ্মীয় মৰ্যাদাই অলপ হ'লেও তেওঁলোকৰ সামাজিক মৰ্যাদাৰ ক্ষোভ প্ৰশমিত কৰে। আনহাতে এই সমমৰ্যাদাই সকলোকে একগোট কৰি সম্প্ৰীতিৰ ডোলেৰে বান্ধ খোৱাতো সহায় কৰিলে।

তদানীন্তন সময়ছোৱাত এক সুস্থ ধৰ্মীয় আদৰ্শৰ অভাব দেখা গৈছিল। সকলোৰে মাজত সম্প্ৰীতি, ঐক্য আৰু আধ্যাত্মিক ভাব জগাই তুলিবলৈ এক সহজ সাধন পন্থৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথা বিবেচনা কৰি শংকৰদেৱে 'একশৰণ নামধৰ্ম' বা 'নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্ম'ৰ প্ৰচাৰ কৰে। নাম, দেউ, গুৰু, ভকত— এই চাৰি তত্ত্বক সাৰথি কৰি ঐকান্তিক বৈষ্ণৱ ভক্তিমাৰ্গৰ প্ৰৱৰ্তন কৰি সুস্থ ধৰ্মীয় আদৰ্শৰে সকলোকে বান্ধি ৰাখে। নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰধান লক্ষণসমূহ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাদেৱে লিপিবদ্ধ কৰিছে এনেদৰে—

- এই ধৰ্ম কৃষ্ণ ভক্তি প্ৰধান। ভাগৱত পুৰাণ আৰু গীতা এই মাৰ্গৰ প্ৰধান আৰু আদৰ্শ গ্ৰন্থ।
- শ্ৰৱণ আৰু কীৰ্তনৰ যোগে ভগৱানৰ উপাসনা।
- নানা দেৱ-দেৱীৰ ঠাইত অব্যাভিচাৰী ভক্তিৰ দ্বাৰা বিষ্ণুত আশ্ৰয়।
- যাগ-যজ্ঞ, তপস্যা-ব্ৰত আদি কষ্টসাপেক্ষ, ক্ৰিয়াবহুল সাধন বা উপাসনাৰ অনুপযোগিতা দৰ্শন।
- গুৰু আৰু সৎসংগৰ গভীৰ প্ৰভাৱ।
- ভক্তিৰ ক্ষেত্ৰত ব্ৰাহ্মণ-চণ্ডাল সকলোৰে সম অধিকাৰ।

এই নীতি আদৰ্শসমূহ সহজভাৱে বুজাই দিয়াৰ লগতে উপাসনা কৰিবলৈ মহাপুৰুষজনাৰ লগতে তেওঁৰ অনুগামী বৈষ্ণৱ সন্তসকলে বিবিধ সাহিত্য উপচাৰেৰে অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰি তোলাৰ লগতে অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্য বৰ্ণময় কৰি তোলে। এই বিষয়ে তলত শাখাটিত বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল।

৩.৬.২ অসমৰ বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ চমু আভাস

পূৰ্বৰ শাখাটিতেই প্ৰাচীন কালত তথা প্ৰাক্-শংকৰী যুগত অসমৰ সাহিত্যৰ মাজৰ বৈষ্ণৱ আদৰ্শ যে প্ৰচলিত আছিল সেই বিষয়ে আপুনি আভাস লাভ কৰিলে। তদুপৰি ইতিমধ্যে আপুনি জ্ঞাত যে শংকৰদেৱ প্ৰমুখ্যে তেৰাৰ শিষ্য-প্ৰশিষ্যসকলে এক বিপুল সাহিত্য সম্ভাৰেৰে অসমীয়া সাহিত্যৰ ভেটিত উপচাৰ দি গৈছে। উল্লেখযোগ্য যে এই বাবেই অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰসকলে এই যুগটিক অসমীয়া সাহিত্যৰো

স্বৰ্ণযুগ বুলি অভিহিত কৰিছে।

জটিল ধৰ্মীয় তত্ত্ববোৰ জনসাধাৰণৰ সহজে বোধগম্য হোৱাকৈ, স্থানীয় ৰহনসানি সততে শ্ৰৱণ-কীৰ্তন কৰিব পৰাকৈ প্ৰান্তীয় ভাষাত ৰচনা কৰা এই সাহিত্যৰাজিয়ে জনসাধাৰণক সহজে আকৃষ্ট কৰিছিল। পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা সপ্তদশ শতিকালৈ ভক্তপ্ৰাণ কবিসকলে ৰচনা কৰা সাহিত্যৰাজিত প্ৰচ্ছন্ন হৈ থকা প্ৰধান মতাদৰ্শ আছিল— নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰসাৰ তথা কৃষ্ণমাহাত্ম্য প্ৰচাৰ। সকলো সাহিত্যতে প্ৰকাশ্য বা অপ্ৰকাশ্যভাৱে হ'লেও প্ৰবাহিত হৈ আছে কৃষ্ণৰতি। এই সাহিত্যিৰাজিক মূলতঃ আমি তলত দিয়া ধৰণে শ্ৰেণী বিভাগ কৰি আলোচনা কৰিব পাৰোঁ।

(ক) কাব্য (খ) গীত (গ) নাট (ঘ) অনুবাদ
(ঙ) চৰিতপুথি (চ) গদ্য আৰু (ছ) অন্যান্য ধৰ্মতত্ত্ব সম্পৰ্কীয় গ্ৰন্থ।

- ***কাব্য ঃ*** শংকৰদেৱে সৰ্বমুঠ ৬ খন কাব্য— *হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান, ৰুক্মিনীহৰণ কাব্য, বলিছলন, অমৃত মথন, অজামিল উপাখ্যান* আৰু *কুৰুক্ষেত্ৰ;* মাধৱদেৱে *ৰাজসূয় যজ্ঞ;* অনন্ত কন্দলীয়ে *কুমৰ হৰণ কাব্য, বৃত্ৰাসুৰ বধ;* ৰাম সৰস্বতীৰ ১৫ খন বধকাব্যৰ উপৰি কংসাৰি কবি, ৰত্নাকৰ কন্দলী, শ্ৰীধৰ কন্দলী, কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তী, ৰঘুনাথ মহন্ত আদিয়ে বিবিধ কাব্য ৰচনা কৰি ভক্তি সাহিত্যৰ ধাৰাটি পল্লৱিত কৰি তুলিলে।

জানি থোৱা ভাল

বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰাজিৰ প্ৰধান আধাৰ গ্ৰন্থ আছিল *ভাগৱত পুৰাণ, বিষ্ণু পুৰাণ* আৰু *হৰিবংশ*। কিন্তু শংকৰোত্তৰ কালত ভক্ত কবিসকলে *মহাভাৰত, ৰামায়ণৰ* উপৰি অন্যান্য পুৰাণৰ পৰাও বিষয়বস্তু চয়ন কৰিছিল।

- ***গীত ঃ*** মহাপুৰুষ জনাই বৰগীত, ভটিমা, টোটয়, চপয় আদি গীত ৰচনা কৰিছিল। শংকৰদেৱে তিনি প্ৰকাৰৰ ভটিমা প্ৰচলন কৰিছিল, যথা— নাট ভটিমা, দেৱ ভটিমা আৰু ৰাজ ভটিমা। পৰৱৰ্তী কালত মাধৱদেৱে গুৰু ভটিমা সংযোগ কৰি ইয়াৰ সংখ্যা চাৰিটালৈ বৃদ্ধি কৰে। তেৰাৰ প্ৰধান শিষ্য মাধৱদেৱেও বৰগীত ৰচনা কৰিছিল। উল্লেখ্যযোগ্য যে শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱে ৰচনা কৰা ১৯১ টা গীতকহে বৰগীত আখ্যা দিয়া হয়। তেওঁলোকৰ পৰৱৰ্তী কালত ৰামচৰণ ঠাকুৰ, দৈত্যাৰি ঠাকুৰ, গোপাল আতা, দামোদৰদেৱ, হৰিদেৱ, অনিৰুদ্ধদেৱে আদি সন্তসকলে গুৰুজনাৰ আৰ্হিৰে বিষ্ণু বা কৃষ্ণ ভক্তি প্ৰকাশক গীত ৰচনা কৰিছিল।
- ***নাট ঃ*** অসমীয়া নাটৰ জনক হ'ল শংকৰদেৱ। তেৰাই *পত্নী প্ৰসাদ, কালিদমন, কেলিগোপাল, ৰুক্মিনী হৰণ, পাৰিজাত হৰণ* আৰু *ৰামবিজয়* নাট ৰচনা কৰে। ইয়াৰ উপৰি 'চিহ্নযাত্ৰা' নামেৰে তেওঁ প্ৰথম নাট ৰচনা কৰি অভিনয় কৰাৰ কথা চৰিতপুথিত পোৱা যায় যদিও আজিলৈকে লিপিবদ্ধ ৰূপত উদ্ধাৰ হোৱা নাই। মাধৱদেৱেও *চোৰধৰা,*

পিম্পৰা গুচোৱা, অৰ্জুন-ভঞ্জন, ভূমি-লেটোৱা আৰু *ভোজন-বিহাৰ* নামেৰে কৃষ্ণ মাহাত্ম্য প্ৰকাশক নাট লিখে।

তেওঁলোকৰ পৰৱৰ্তীকালত গোপালদেৱ, ৰামচৰণ ঠাকুৰ, দৈত্যাৰি ঠাকুৰ প্ৰভৃতি বৈষ্ণৱসকলে ভক্তি মাহাত্ম্য প্ৰচাৰৰ ধাৰাটি বজাই ৰাখিবলৈ নাট ৰচনা কৰিছিল। এইসকল নাট্যকাৰৰ ৰচনাৰ উপৰি সত্ৰসমূহত নাট ৰচনাৰ এটা ধাৰাবাহিক পৰম্পৰা চলি আছিল আৰু এতিয়াও অনেক নাট অপ্ৰকাশিত অৱস্থাত আছে।

- ***অনুবাদ ঃ*** শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱৰ লগতে তেওঁলোকৰ অনুগামী শিষ্য-প্ৰশিষ্যসকলে বিভিন্ন সংস্কৃত গ্ৰন্থ অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰে। শংকৰদেৱে *ভাগৱত পুৰাণৰ* কেইবাটাও স্কন্ধ, *ৰামায়ণৰ* উত্তৰাকাণ্ড; মাধৱদেৱে *ৰামায়ণৰ* আদিকাণ্ড, *ভক্তি ৰত্নাৱলী, নামঘোষাৰ* ছশমান পদ; অনন্ত কন্দলীয়ে *ভাগৱত* তথা *ৰামায়ণৰ* কিছু অংশ; ৰাম সৰস্বতীয়ে *মহাভাৰতৰ* কেইবাটাও পৰ্ব অনুবাদ কৰিছিল।

শংকৰোত্তৰ যুগত বিভিন্ন সন্তই *ৰামায়ণ-মহাভাৰতৰ* বিভিন্ন কাহিনী-উপকাহিনী, পুৰাণৰ অনুবাদ কৰি অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰে। উল্লেখযোগ্য যে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰৰ বাবে অনুবাদ কৰা পুথিসমূহৰ বাবেই সমালোচকসকলে এই সময়খিনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ স্বৰ্ণযুগ বুলি অভিহিত কৰিছে।

- ***চৰিতপুথি ঃ*** চৰিতপুথিসমূহ পোনে পোনে বিষ্ণুৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশক গ্ৰন্থ নহ'লেও ই বৈষ্ণৱ সাহিত্যত এক বিশিষ্ট স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। গদ্য-পদ্য উভয়তে ৰচিত এই চৰিত পুথিসমূহ শংকৰ-মাধৱ তথা অন্যান্য বৈষ্ণৱ গুৰুসকলৰ জীৱনগাথা কীৰ্তন কৰা হৈছে।
- ***গদ্য ঃ*** শংকৰদেৱৰ নাটসমূহতে অসমীয়া গদ্যৰ প্ৰাথমিক চানেকী দেখা পালেও বৈকুণ্ঠনাথ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্যৰ হাততহে অসমীয়া গদ্যৰ সৃষ্ট হয়। এওঁ কথাবন্ধে *ভাগৱত, গীতা* আৰু *ৰত্নাৱলী* ৰচনা কৰি বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ ধাৰাটি সমৃদ্ধ কৰাৰ লগতে অসমীয়া গদ্য সৃষ্টিৰ বাট চিকুণাই দিলে। অৰ্থাৎ কৃষ্ণ মহিমা প্ৰচাৰৰ হাত ধৰিয়েই অসমীয়া গদ্যই প্ৰসাৰ লাভ কৰিলে।
- **অন্যান্য ধৰ্মতত্ত্ব সম্পৰ্কীয় গ্ৰন্থ ঃ** উল্লেখ কৰি অহা বিভাগসমূহত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব নোৱৰা গ্ৰন্থসমূহৰ আলোচনাৰ বাবে এই বিভাগটি কৰা হৈছে। শংকৰদেৱৰ *ভক্তি প্ৰদীপ, ভক্তি ৰত্নাকৰ, নিমি-নৰসিদ্ধ সংবাদ, কীৰ্তন, গুণমালা;* মাধৱদেৱৰ *জন্ম ৰহস্য;* অনন্ত কন্দলীৰ *জীৱতুতি, বৈষ্ণৱামৃত;* অনিৰুদ্ধদেৱে ৰচনা কৰা *ভক্তিমংগল ঘোষা* আদি এই শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্গত। ইয়াৰ উপৰি অপ্ৰকাশিতভাৱে সত্ৰসমূহত এনে কিছু গ্ৰন্থ সাঁচিপাত-তুলাপাতৰ পুথিৰ আকাৰত আছে।

এনেবোৰ বিবিধ উপচাৱেৰে বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ ভঁৰাল ঠাহ খাই আছে। অসমৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰ বাহক হোৱাৰ লগতে এই গ্ৰন্থসমূহে অসমীয়া সাহিত্যৰো উৎকৰ্ষ সাধন কৰি এক উচ্চ স্থানত উপৰিষ্ট কৰালে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ শংকৰদেৱে প্রৱর্তন কৰা ধর্মটোৰ নাম কি?

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ মাধৱদেৱে লিখা কাব্যখনৰ নাম কি?

.....

৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই বিশ্ব জগতত বসবাস কৰা মানৱৰ প্রতিটো আচাৰ-অনুষ্ঠানৰ মূলতে আছে বিভিন্ন বিশ্বাস, যাদু । ইয়াৰ আধাৰতেই ধর্মৰ জন্ম। অসমতো বিভিন্ন উর্বৰা লোকবিশ্বাস, যাদু ধর্মীয় বিশ্বাস আদিৰ আধাৰতেই বিভিন্ন ধর্মীয় পৰম্পৰাই গা কৰি উঠিছিল।
- অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত সিঁচৰতি হৈ থকা বিভিন্ন থান, দেৱালয়, পীঠ, সত্র, নামঘৰ আদিয়ে ইয়াত যে বিভিন্ন ধর্মীয় পৰম্পৰাৰ প্রচলন আছিল সেই কথাৰ সাক্ষ্য বহন কৰে।
- শক্তি বা দেৱীক উপাসনা কৰা প্রথাটোকেই শক্তিতত্ত্ব বুলি কোৱা হয়। শাক্তপন্থী দার্শনিকসকলৰ মতে পৰমব্রহ্ম, চিৰশাশ্বত শক্তিৰ প্রতিভূ মাথোন।
- বহু পণ্ডিতে মতপোষণ কৰে যে উত্তৰ-পূব ভাৰতত অৱস্থিত অসম আৰু বংগদেশেই হ'ল শক্তিতত্ত্বৰ জন্মভূমি। অসমৰ বিভিন্ন স্থানত অৱস্থিত কালী, দুর্গা, ত্রিপুৰা সুন্দৰী, ভৈৰৱী, মনসা, তাৰা, ভুৱনেশ্বৰী আদিয়ে অসমত পূর্বৰে পৰা শাক্ত ধর্মৰ প্রচলনৰ কথাটিৰ নির্দশন দাঙি ধৰে। তদুপৰি খ্রীষ্টীয় দশম শতিকাত ৰচিত 'কালিকা পুৰাণ' নামৰ শাস্ত্রখনে কামৰূপত শাক্ত ধর্মই যে ইয়াৰ পূর্বৰ পৰাই বিশেষ প্রাধান্য লাভ কৰিছিল তাৰ প্রমাণ দাঙি ধৰে।
- অসম দেশত অতি প্রাচীন কালৰে পৰাই বিভিন্ন শক্তিপীঠ আৰু মঠ-মন্দিৰ বিৰাজমান। প্রাচীন কালত অসমত বাস কৰা অষ্ট্রিক তথা মংগোলীয়সকলৰ মাজত প্রচলন থকা বিভিন্ন দেৱীমাতৃৰ ৰূপেই ইয়াৰ সাক্ষ্য দাঙি ধৰে।
- অসমৰ মৌখিক তথা লিখিত— এই দুই ধৰণৰ সাহিত্যই শাক্ত ধাৰা এটা প্রৱাহিত হৈ থকাৰ প্রমাণ দাঙি ধৰে। শক্তি বা দেৱী-গোঁসানীৰ আৰাধনাসূচক নামসমূহক শাক্ত সাহিত্যৰ অন্তর্ভুক্ত কৰা হয়।
- শিৱৰ লগত জড়িত ধর্মীয় পৰম্পৰাটোৱেই হ'ল শৈৱতত্ত্ব। এই পৰম্পৰা মতে শিৱই হ'ল সকলো সৃষ্টি-স্থিতি আৰু লয়ৰ গৰাকী।
- অসমৰ আর্য-অনার্য উভয় সমাজতে শৈৱতত্ত্বই জনপ্রিয়তা অর্জন কৰিছিল। অসমৰ শৈৱতত্ত্বৰ প্রধান বৈশিষ্ট্য হ'ল— ই তান্ত্রিকতাৰ পটভূমিত গঢ় লৈ উঠিছে, তথা ইয়াত শক্তিতত্ত্বৰ

লগতে শৈৱতত্ত্বৰ সমন্বয় সাধন হৈছে। স্বৰূপার্থত শক্তি আৰু শিৱ অভিন্ন ৰূপে কল্পনা কৰা হৈছে।

- ভাস্কৰবর্মাৰ ৰাজত্ব কালত কামৰূপলৈ অহা চীনা পৰিব্ৰাজক হিউয়েন চাঙে কামৰূপত কেইবাশও হিন্দুৰ দেৱ-মন্দিৰ থকাৰ কথা উল্লেখ কৰি মন্তব্য কৰিছে যে এই মন্দিৰসমূহৰ ভিতৰত শিৱ মন্দিৰৰ সংখ্যাই সর্বাধিক।
- অসমীয়া মৌখিক আৰু লিখিত উভয় শ্ৰেণীৰ সাহিত্যতে শিৱৰ পৌৰাণিক ৰূপৰ লগতে লোকৰূপটোৰ অপূর্ব সমন্বয় সাধন হৈছে। তথাপিতো উল্লেখযোগ্য যে অসমত অৰিমিশ্ৰ শৈৱ সাহিত্য ৰচিত নহ'ল। ইয়াৰ কাৰণস্বৰূপে হৰি-হৰৰ অভেদত্ব স্বীকাৰ কৰি লোৱাৰ কথাটিকেই অনুমান কৰিব পাৰি।
- বৈষ্ণৱ ধর্মৰ ইতিহাস অতি প্ৰাচীন। বৈদিক সাহিত্যৰাজিৰ মাজত এই ধর্মৰ উপাস্য দেৱতা বিষ্ণুৰ উল্লেখ বহুবাৰ পোৱা যায় যদিও তেতিয়াই এক সুকীয়া ধর্মৰূপে প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা নাছিল। খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চম শতিকামানত গুপ্তবংশৰ ৰজাসকলৰ দিনতহে ই স্বকীয় ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰে।
- খ্ৰীষ্টীয় সপ্তম-দশম শতিকাত দাক্ষিণাত্যৰ আলোৱাৰ ভক্তসকলে এক নৱৰূপত বৈষ্ণৱ ধর্মক জনপ্ৰিয় কৰি তোলে। পৰৱৰ্তী কালত যমুনাচার্য, ৰামানুজ আদি সাধকসকলে শ্ৰীবৈষ্ণৱ সম্প্ৰদায় সৃষ্টি কৰি ভক্তিক দার্শনিক ভেটিত স্থাপন কৰি ভক্তি আন্দোলনৰ সুচনা কৰে। বংগদেশত চৈতন্যদেৱ আৰু অসমত শংকৰদেৱে এই আন্দোলনৰ গুৰি ধৰে। উল্লেখযোগ্য যে শংকৰদেৱৰ হাতত অসমত এই ভক্তি আন্দোলনে এক ন-ৰূপেৰে উদ্ভাসিত হৈ উঠে।
- শংকৰদেৱৰ তদানীন্তন সময়ছোৱাত এক সুস্থ ধর্মীয় আদর্শৰ অভাব দেখা গৈছিল। সকলোৰে মাজত সম্প্ৰীতি, ঐক্য আৰু আধ্যাত্মিক ভাব জগাই তুলিবলৈ এক সহজ সাধন পন্থৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথা বিবেচনা কৰি শংকৰদেৱে 'একশৰণ নামধর্ম' বা 'নৱ-বৈষ্ণৱ ধর্ম'ৰ প্ৰচাৰ কৰে। নাম, দেউ, গুৰু, ভকত— এই চাৰি তত্ত্বক সাৰথি কৰি ঐকান্তিক বৈষ্ণৱ ভক্তিমার্গৰ প্ৰৱর্তন কৰি এক সুস্থ ধর্মীয় আদর্শৰে সকলোকে বান্ধি ৰাখে।
- শংকৰদেৱৰ তথা তেওঁৰ অনুগামীসকলে বিভিন্ন সাহিত্য ৰচনা কৰাৰ লগতে সত্ৰ, নামঘৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰি অসমীয়া সমাজখন একতাৰ ডোলেৰে বান্ধি ৰাখিবলৈ যত্ন কৰে। এই সময়ত ৰচিত বিপুল সাহিত্যৰাজিৰ বাবেই সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰসকলে এই যুগটিক অসমীয়া সাহিত্যৰো স্বর্ণযুগ বুলি অভিহিত কৰিছে।
- ভক্তিপ্ৰাণ কবিসকলে ৰচনা কৰা সাহিত্যৰাজিত প্ৰচ্ছন্ন হৈ থকা প্ৰধান মনোভাৱ আছিল— নৱবৈষ্ণৱ ধর্মৰ প্ৰসাৰ তথা কৃষ্ণমাহাত্ম্য প্ৰচাৰ। সকলোধৰণৰ সাহিত্যতে প্ৰকাশ্য বা অপ্ৰকাশ্যভাৱে হ'লেও প্ৰবাহিত হৈ আছে কৃষ্ণৱতি। এই সাহিত্যৰাজিক মূলতঃ আমি তলত দিয়া ধৰণে শ্ৰেণী বিভাজিত কৰিব পাৰোঁ। যথা —

(ক) কাব্য (খ) গীত (গ) নাট (ঘ) অনুবাদ
(ঙ) চৰিতপুথি (চ) গদ্য আৰু (ছ) অন্যান্য ধর্মতত্ত্ব সম্পৰ্কীয় গ্ৰন্থ।

৩.৮ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) কাকতি, বাণীকান্ত (১৯৫৫); *পুৰণি অসমৰ ধৰ্মৰ ধাৰা;* গুৱাহাটী ঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ।

২) দত্ত, অণিমা (২০০৩); *অসমৰ বৈষ্ণৱ সাহিত্য আৰু দৰ্শন;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

৩) দেৱগোস্বামী, কেশৱানন্দ (২০০১); *ভাৰতীয় পটভূমিত শংকৰী সাহিত্য আৰু সত্ৰীয়া সংগীত;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৪) দেৱগোস্বামী, কেশৱানন্দ (২০০০); *সত্ৰ সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

৫) নেওগ, মহেশ্বৰ (১৯৮৬); *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা;* ডিব্ৰুগড় ঃ বাণীমন্দিৰ।

৬) নেওগ, মহেশ্বৰ (১৯৯৯); *শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৭) নেওগ,মহেশ্বৰ (সম্পাঃ) (১৯৬৯); *পবিত্ৰ অসম;* যো�ৱহাট ঃ অসম সাহিত্য সভা।

৮) নেওগ, মহেশ্বৰ (১৯৯৫); *পুৰণি অসমৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ নিউ বুক ষ্টল।

৯) নেওগ, মহেশ্বৰ (সম্পাঃ) (২০০৩); *বাণীকান্ত কাকতি ৰচনাৱলী;* গুৱাহাটী ঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ।

১০) নেওগ, মহেশ্বৰ (২০০০); *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

১১) বৰদলৈ, নিৰ্মলপ্ৰভা (১৯৯৩); *দেৱী;* গুৱাহাটী ঃ সাহিত্য প্ৰকাশ।

১২) বৰদলৈ, নিৰ্মলপ্ৰভা (১৯৯৭); *শিৱ;* গুৱাহাটী ঃ সাহিত্য প্ৰকাশ।

১৩) বৰা শইকীয়া, লীলাৱতী (১৯৯২); *ভাষা সাহিত্যৰ সুবাস;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰপ্ৰকাশ।

১৪) বৰ্মন, শিৱনাথ (সম্পাঃ) (১৯৭৭); *অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (দ্বিতীয় খণ্ড);* গুৱাহাটী ঃ আনন্দৰাম বৰুৱা ভাষা-কলা-সংস্কৃতি সংস্থা।

১৫) বৰ্মন, শিৱনাথ (১৯৯৫); *শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ আৰু তেওঁৰ যুগৰ বৈষ্ণৱাচাৰ্যসকল;* গুৱাহাটী ঃ পাহি প্ৰকাশ।

১৬) ভট্টাচাৰ্য, দেবেন্দ্ৰনাথ ,(১৯৭৭); *অসমত শক্তি পূজা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ।

১৭) মজুমদাৰ, বিমল (১৯৯৮); *ভক্তি সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

১৮) মহন্ত, প্ৰদীপ জ্যোতি (২০০৭); *শংকৰদেৱৰ শিল্প লোক;* গুৱাহাটী ঃ পূৰ্বাঞ্চল প্ৰকাশ।

১৯) শৰ্মা, তীৰ্থনাথ; *ভক্তিবাদ*।

২০) শৰ্মা দলৈ, হৰিনাথ (১৯৮২); *শক্তি সাধনা আৰু শাক্ত সাহিত্য;* বৰপেটা ঃ হৰিনাথ শৰ্মা দলৈ।

২১) শৰ্মা, নবীনচন্দ্ৰ (১৯৭৩); *পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য সুবাস;* গুৱাহাটী।

২২) শৰ্মা, নবীনচন্দ্ৰ (১৯৮৬) (সম্পাঃ); *শিৱ পুৰাণ;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ।

২৩) শৰ্মা, নবীনচন্দ্ৰ (সম্পাঃ) (১৯৯১); *শ্ৰীশ্ৰী চণ্ডী;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ।

২৪) শৰ্মা, সত্যেন্দ্রনাথ (১৯৮৬); *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত;* গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রিণ্টিং এণ্ড পাব্লিছিং।

২৫) শালৈ,পদ্মৰাম (১৯৯৭); *ভক্তিধর্মত এভুমুকি;* গুৱাহাটী ঃ ছাৰ্ভিছ বুক ছেলাৰ্ছ, ইউনিভাৰ্ছিটি কেম্পাছ।

২৬) হাজৰিকা, পৰীক্ষিত (সম্পাঃ) (১৯৯১); *শ্রীশ্রী চণ্ডী;* গুৱাহাটী ঃ গোলোক ৰায়মেধি স্মৃতি প্রকাশন।

বাংলা গ্রন্থ ঃ

২৭) জায়সবাল, সুবীর (১৯৯৩); *বৈষ্ণব ধর্মের উৎপত্তি ও ক্রমবিকাশ;* কলকাতা ঃ কে.পি. বাগচী এণ্ড কোম্পানী।

২৮) ব্রহ্মচারী, মহানাথ ব্রত (১৯৭০); *চণ্ডী চিন্তা;* কলিকতা ঃ মহানাথ সম্প্রদায়।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

২৯) Bhattacharyya, H. (Ed.) (2001). *The Cultural Heritage of India*, Vol. IV. Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture.

৩০) Choudhury, P. C. (1966). *History and Civilization of the People of Assam*. Guwahati.

৩১) Goswami, S. C. (1946). *Introducing, Assam Vaisnavism.* Guwahati: Gauhati University.

৩২) Kakati, B. K.(1967). *Mother Goddess Kamakhya*. Guwahati: Lawyer's Book Stall.

৩৩) Mahanta, P. J. (2007). *The Sankardeva Movement: Its Cultural Horizons.* Guwahati: Purbanchal Prakash.

৩৪) Neog, M. (1965). *Sankaradeva and His Times.* Guwahati: Gauhati University.

৩৫) Sarma, S. N. (1966). *The Neo Vaisnavite Movement and The Satra Institution of Assam.* Guwahati: Gauhati University.

৩.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দেৱীক উপসনা কৰা প্রথাটোৱেই হ'ল শক্তিতত্ত্ব ।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ তান্ত্ৰিকতাৰ পটভূমিত গঢ় লৈ উঠাৰ লগতে ইয়াত শক্তিতত্ত্বৰ লগতে শৈৱতত্ত্বৰ সমন্বয় সাধন হৈছে।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ একশৰণ নামধৰ্ম বা নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্ম।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাজসূয় কাব্য।

৩.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

(ক) শিৱৰ লগত জড়িত ধৰ্মীয় পৰম্পৰাটোক কি বুলি কোৱা হয়?

(খ) ভাস্কৰবৰ্মাৰ ৰাজত্ব কালত কামৰূপলৈ অহা চীনা পৰিব্ৰাজকজনৰ নাম কি?

(গ) বৈষ্ণৱ ধৰ্মই কেতিয়াৰ পৰা স্বকীয় ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰে বুলি বিবেচনা কৰা হয়?

(ঘ) আলোৱাৰ ভক্তসকল ভাৰতৰ কোন ঠাইৰ আছিল?

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অসমৰ নৱ-বৈষ্ণৱ জাগৰণৰ বিষয়ে এটি টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ চমুটোকা লিখক —

ক) অসমত শক্তিতত্ত্ব
খ) অসমৰ শাক্ত সাহিত্য
গ) অসমত শৈৱতত্ত্ব
ঘ) অসমৰ শৈৱ সাহিত্য
গ) অসমৰ শাক্ত উপাসনা স্থল
ঙ) নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ বৈশিষ্ট্য

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ প্ৰাচীন অসমৰ ধৰ্মীয় পৰম্পৰা সম্পৰ্কে এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ অসমত শক্তিতত্ত্বৰ বিকাশ আৰু প্ৰসাৰ সম্পৰ্কে লিখি সাহিত্যৰাজিৰ পৰিচয় দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ অসমত শৈৱতত্ত্বৰ বিকাশ আৰু প্ৰসাৰ সম্পৰ্কে লিখি শৈৱ মঠ-মন্দিৰসমূহৰ বিষয়ে এটি প্ৰবন্ধ লিখক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰাজিৰ চমু পৰিচয় দাঙি ধৰক।

****